

**T.C.
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**PARA DEĞERİNDEKİ DEĞİŞİKLİĞİN
EVLİLİKLE İLGİLİ HÜKÜMLERE ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Zainelaabidine İBN KHAYAT ZOUGARİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mehmet GAYRETLİ

Erzincan 2014

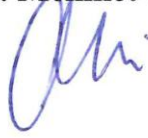
TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĐÜNE

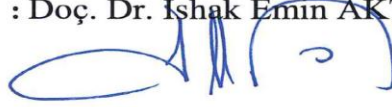
Bu alışma, Temel İşlam Bilimleri Anabilim Dalının Temel İşlam Bilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans** Tezi olarak Kabul edilmiştir.

JÜRİ:

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet GAYRETLİ

Üye : Doç. Dr. İřhak Emin AKTEPE

Üye : Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ERTU

PARA DEĞERİNDEKİ DEĞİŞİKLİĞİN EVLİLİKLE İLGİLİ HÜKÜMLERE ETKİSİ

Zainelaabidine İbn Khayat ZOUGARİ

Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2014

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet GAYRETLİ

ÖZET

Aile hukukunda taraflar arasında mali borç ilişkisi doğuran nişan, evlilik mehri ve nafaka ile ilgili hususlarda para değerindeki değer değişikliğinin bu borca etkilerini ele alan bu çalışma üç kısımdan oluşmaktadır. Giriş kısmı, para kavramını ve İslam devletlerinde paranın tarihini irdelemektedir. Birinci bölümde, paranın değer değişikliği bağlamında söz konusu olan durumları, bu durumların, altın, gümüş ve diğer metallere üretilen paralar ile kâğıt paraların üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca konuyla ilgili kadim fukaha ile muasır İslam hukukçularının görüşleri, bunlar içinde tercihe şayan olanlar da ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, bu konunun bir uygulama alanı olarak, paradaki değer değişikliğinin nişan hediyeleri, mehir ve nafaka üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Para, değer kaybı, borç, nişan, mehir, nafaka.

THE EFFECT OF THE CHANGING THE VALUE OF THE MONETARY ON THE MATRIMONIAL AFFAIRS

Zainelaabidine İbn Khayat ZOUGARİ

**Erzincan University, Institute of Social Sciences,
Department of Basic Islamic Sciences**

M.A. Thesis, November 2014

Thesis Supervisor: Assist. Prof. Dr. Mehmet GAYRETLİ

ABSTRACT

This thesis is divided into three chapters. In the Introduction, the subjects such as the definition of the money in cash and its value along with its declaration of as the price, as well as its history under the Islamic states dealt.

In the First Chapter, we have taken up the matters such as the judgment on the change of the monetary -affairs and its effects designed for this matter with its various forms divided such as into gold, silver and money made from other mines and paper moneys (banknotes) we also have given the explanation of the Muslim scholars in the past and in the contemporary times about these subject. In addition, we have cited also the preferred opinion about that matter.

In the Second Chapter, we have given some practical samples about the matter cited above in the matrimonial affairs, for examples, the gifts given in the matrimonial engagement, the depth of alimony and mehr.

Keywords: Money, depreciation, liabilities, engagements, mehr, alimony.

KISALTMALAR

ö. : ölüm

h. : hicri

c. : cilt

s. : sayfa

as. : aleyhisselam

hz. : hazreti

b. : ibn

bkz. : bakınız

sav. : sallallahu aleyhi ve selem.

ABD. : Amerika Birleşik Devletleri

ra. : radiyallahu anh.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL TUTANAĞI.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
KISALTMALAR.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	1
ARAŞTIRMANIN HEDEFLERİ.....	1
KONUyla İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	2
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	3
ARAŞTIRMANIN PLANI.....	3
PARANIN MAHİYETİ.....	5
I. Paranın Sözlük ve Terim Anlamı.....	5
II. Altın ve Gümüş Dışındaki Şeylerden Yapılmış Olan Kâğıt ya da Madenî Paraların Para Olma Niteliği.....	6
III. İslam Devletlerinde Paranın Tarihi.....	10
1. Teşri Döneminde Para.....	10
2. Hulefa-İ Râşidin Döneminde Para.....	10
3. Emeviler ve Abbasiler Döneminde Para.....	11
4. Osmanlılar Döneminde Para.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
PARALARIN DEĞİŞİMİNİN HÜKMÜ.....	13
I. Paraların Değişimiyle İlgili Durumlar.....	13

1. Tedavülden Kalkma (Kesad).....	13
2. Piyasadan Çekilme (İnkıta)	14
3- Değerinin Artması ve Eksilmesi (Ğala Ve Rahs)	15
II. Altın ve Gümüş Paraların Değerindeki Değişme	15
1. Yaratılışları İtibariyle Para Olan Varlıkların Değerindeki Değişimin Hükümü.....	16
2. Mezheplerin Konuyla İlgili Değerlendirmeleri.....	16
III. Altın ve Gümüş Dışındaki Paralarda Değer Değişiminin Hükümü	20
1. Kesad Durumu.....	20
2. İnkıtâ Hali.....	24
3. Fiyatların Yükselmesi ve Düşmesi Durumu	27
IV. Kâğıt Paralarda Değer Değişiminin Hükümü	30
1. Kâğıt Paralarda Değer Değişikliği Konusunda İslam Hukukçularının Görüşleri	30
2. Değer Belirleme Kriteri.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

PARA DEĞERİNDEKİ DEĞİŞİKLİĞİN EVLİLİK MESELELERİNE ETKİSİ.....	43
I. Ahval-İ Şahsiyenin Tanımı ve Kısımları	43
1. Ahval-İ Şahsiye Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı	43
2. Ahval-İ Şahsiyenin Kısımları.....	44
II. Para Değerindeki Değişimin Nişan Hediyelerine Etkisi	44
III. Para Değerindeki Değişikliğin Nişan Hedyelerinin İadesine Etkisi	47
IV. Para Değerindeki Değişikliğin Mehire Etkisi	50
1. Para Değerinin Değişimin Mehire Etkisi	50
a. Paranın Tedavülden Kalkması Durumu	51

b. Paranın Değer Kazanması veya Kaybetmesi Durumu	52
V. Para Değerindeki Değişimin Nafakaya Etkisi	54
1.Kadına Verilecek Nafakanın Sebebi ve Şartları.....	56
2.Hanefilere Göre Nafakanın Vacip Olmasının Şartları	56
3.Nafakanın Miktarının Belirlenmesinin Esası	56
4.Para Değerindeki Değişikliğin Nafakanın Takdirine Etkisi.....	57
5.Nafakanın Kocaya Borç Olarak Tayininde Dikkate Alınacak Vakit ...	57
6.Para Değerindeki Değişikliğin Nafaka Borcuna Etkisi.....	59
SONUÇ	60
KAYNAKÇA	64

ÖNSÖZ

İslam şeriatı, şeriatların sonuncusu olarak gelmiştir. Allah, devamlılığını ve sürdürülebilirliğini sağlayan sebepleri hazırlamıştır. İslam şeriatı hayatın bütün alanlarını kuşatıcıdır. O, insanın Rabbiyle, nefsiyle, hak ve mallar konusunda insanlarla olan ilişkilerini tanzim eder. Fakihler bunu muamelat ahkâmı ya da mali muamelat diye ifade ederler. Özellikle asrımızda insan hayatına sıkı sıkıya bağlı yeni ve önemli meseleleri ihtiva ettiği için İslam fihhının en önemli kısımlarından sayılır. Ayrıca zamanla işler birbirine karıştığı ve insanların helal-haram konusuna gösterdikleri önem azaldığı için bu alanlar caiz olan ve olmayanı bilme ve araştırma bakımından en çok ihtiyaç duyulan kısımları oluşturur. Parayla ilgili hüküm ve meseleler bu mevzuların bir kısmıdır. Ayrıca İslam şeriatı evlilik, talak, miras, vasiyet gibi ahval-i şahsiye diye bilinen ve insanların diğer insanlarla, özellikle de kadınlarla olan ilişkilerini düzenleyen hükümler de getirmiştir.

Paranın ortaya çıkışı yeni olmayıp çok eskilere dayanmaktadır. Kur'an'da birçok yerde bunu teyit eden ayetler bulunmaktadır. Nitekim Allah bir ayette Ashab-ı Kehf'ten bahsederken şöyle buyurmaktadır. *“Şimdi siz içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin”* (Kehf: 19). Yine bir başka ayette *“Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan, tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez”* (Âli İmran: 75) diye buyurmaktadır. Bu ayetler uzun zaman yaşayan, altın ve gümüşten basılmış dinar ve dirhem denilen paralarla muamele yapan kavimlerden bahsetmektedir. Kısacası paraların geçmişte kullanıldığı, naslar ile de sabittir. Paranın değerinin değişmesine bağlı olarak insanlar arasında tartışmalar meydana gelmiş ve borçlanmalara büyük etki etmiştir. Dolayısıyla evlilik meseleleri ile alakalı olarak nişanlanma esnasında verilen hediyeler, mehir ve nafaka gibi konularda etkileri fazlaca hissedilmiştir. Bu husus “evlilik meselesinde paranın değerinin değişmesinin etkileri” başlığı altında ele alınmıştır.

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Konunun önemini maddeler halinde şu şekilde özetlemek mümkündür.

1. Paranın değerinin değişmesi mevzusu asrımızın en önemli konularından biridir. Çünkü fert ve toplum hayatında bir kısım problemlere sebep olmaktadır.
2. Daha isabetli ve tercih edilebilir görüşlere ulaşabilmek için bu konunun, daha çok ve derinlemesine araştırılması bir ihtiyaçtır.
3. Evlilik ile ilgili olarak nişan hediyeleri mehir ve nafaka gibi meselelerde paranın değerinin değişmesinin etkilerini ve paranın değer değişikliğinin sebep olduğu şeyleri bilmek gerekir. En azından bu konuda niza ve husumete sebep olan önemli bir kısım problemleri tespit edebiliriz.

ARAŞTIRMANIN HEDEFLERİ

1. Paraların "değer" sıfatının anlamını, sınırını, fakihlerin bu husustaki ihtilaflarını ve tercihe şayan görüşlerini öğrenmek.
2. Paranın İslam'da tarihçesini ve teşri asrının başından Osmanlı Devletinin sonuna kadar olan gelişmeleri bilmek.
3. Paraların çeşit ve taksimatını öğrenmek.
4. Paranın değişim durumlarını, bu değişimin hükmünü ve konuyla ilgili her meselede âlimlerin görüşlerini ve özellikle tercih edilen fikirlerini arz etmek.
5. Nişan hediyelerinin iadesinde para değerindeki değişimin etkisini bilmek.
6. Mehirden para değerindeki değişimin etkisini bilmek.
7. Evlilik nafakasında para değerinin değişmesinin etkisini bilmek

KONUyla İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Araştırdığım kadarıyla bu konuyu bütünüyle kapsayan bir çalışma bulamadım. Ancak aşağıda açıklayacağım şekilde para ve paranın değerinin değişimiyle ilgili eski ve yeni pek çok araştırma mevcuttur.

1. el-Hatîb et-Timurtâşî el-Hanefî (ö. 1004 h.); *Risâlet-i Bezli'l-Mechûd fi Mes'eleli Teğayyürî'n-Nükûd*. (Bu eser paranın değerinin değişimi ile ilgili yazılan ilk eserdir). Tahkik, Hüsamüddin Affâne.

2. Muhammed Emin İbni Abidin, *Risâletü Tenbîhi'r-Rükûd alâ Mesâili'n-Nükûd*. Hanefî Fıkhdında meşhur Mecmuatu Resail-i İbni Abidin'in içinde yer alan bir risaledir.

3. Abdülkadir el-Hüseyni el-Hanefî; *Risâletün fi Terâcii Si'ri'n-Nükûd bi'l-Emri's-Sültânî*. (Nezih Kemal Hammâd tarafından tahkik edilmiştir).

4. Konuyla ilgili bazı makaleler, Mecelletü Mecmai'l-Fıkhi'l-İslami, Cidde, 1988, sayı 5, C. III.

5. Mudar Nizar el-Ânî; *Ahkâmu Teğayyür-i Kıymeti'l-Umleti'n-Nakdiyyeti ve Eserühâ fi Tesdîdi'l-Kard* (Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi Usul-ü Fıkhd Bölümünde yapılmış mastır tezi, 160 sayfa, baskı 2000.)

6. Mahmud Diyâb eş-Şâir, *Eserü't-Teğayyürî fi Kıymeti'n-Nükûdi ale'l-İltizâmâti fi'l-Fıkhi'l-İslamiyyi* (Mısır'da Hukuk Fakültesinde yapılmış Karşılaştırmalı doktora çalışması, 2004, 441 sayfa.)

7. Salih Rıza Hasan Ebû Ferha; *Teğayyürü Kıymeti'n-Nükûd ve Eserühü fi Sedâdi'd-Deyni fi'l-İslâm*, Necah Üniversitesi, Nablus, Filistin. (Fıkhd ve Teşri' bölümünde yapılmış mastır tezi)

8. Ali Ahmed es-Sâlûs (Katar Üniversitesi Şeriat Fakültesi Usul-ü Fıkhd Bölümü); *Eserü Teğayyürî Kıymeti'n-Nükûd fi'l-Hukûki ve'l-İltizâmât*

9. Mâhir Hâmid el-Hûlî (Gazze İslam Üniversitesi Hukuk ve Şeriat Fakültesi Dekanı). *Eserü Teğayyürî Kıymeti'n-Nükûd fi'l-Hukûki ve'l-İltizâmât*, "Tezebzübü

Kıymet-i Es'âri'l-Umlâti beyne's-Şeriatı ve'l-Kanun" adlı sempozyumda sunulan tebliğ, 2008.)

10. Nezih Kemal Hammâd; *Teğayyürâtü'n-Nükûd ve'l-Ahkâmu'l-Müteallikatü biha fi'l-Fıkhı'l-İslami*.

11. Muhammed Abduh Ömer; (Mecmau'l-Fıkhı'l-İslami) *Ahkâmü'n-Nükûdi'l-Verakiyyeti ve Teğayyür-ü Kıymeti'l-Umleti fi Nazari's-Şeriatı'l-İslamiyyeti*.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1. Elden geldiğince naklettiğim asli kaynakları belgelendirmek.
2. Müracaat edilen kaynağın ilk geçtiği yerde kitabın ve müellifinin tam isminin, neşreden yayınevini, baskı sayısı, baskı yeri eğer tahkikli ise muhakkikin isminin zikredilmesi daha sonra geçen yerlerde ise müellif ve kitap isminin yanında cilt ve sayfa numarası ile birlikte ifade edilmesi.
3. Fıkıh, hadis ve lügat kullanımında ana kaynaklara müracaat edilmesi.
4. Modern fıkıh ve modern İslam iktisadı kitaplarına müracaat edilmesi ve bu kaynaklardan yeterince istifade edilmesi.
5. Kur'an ayetlerinin geçtiği yerlerde sure ve ayet numaralarının verilmesi.
6. Konuda geçen hadislerin tahriri ve kaynaklardan belgelendirilmesi.
7. Her meselede kadim ve muasır fukahanın görüşlerinin ve bu görüşlerden tercih edilen görüşün delilleri ile zikredilmesi.

ARAŞTIRMANIN PLANI

Bu konuyu, önsöz, giriş bölümü, iki ana bölüm ve sonuç diye kısımlara ayırdım.

Önsöz, paranın mahiyeti, araştırmadaki yöntem, geçmişte yapılan araştırmalar, konunun amaçları ve konunun önemini kapsamaktadır.

Giriş bölümü, paranın hakikati ve tanımları,

Birinci bölüm, paranın ve değerinin değişmesinin hükmünü,

İkinci Bölüm ise Evlilik Meselelerinde Para Değerinin Değişmesinin Etkisi ele alınmaktadır.

Sonuçta ise araştırmamızın en önemli neticeleri ele alınmaktadır.

PARANIN MAHİYETİ

I. Paranın Sözlük ve Terim Anlamı

Sözlükte nükud, nakit (nakd) kelimesinin çoğuludur. Nakit ise peşin para, elde hazır, mevcut para demektir. Vadeli anlamındaki nesîe ve müeccelin zıttıdır. İkinci anlamı ise dirhemlerin ayıklanması, sahtelerin ondan çıkarılması demektir. Bir diğer anlamı ise parayı başkasına vermek ya da almaktır. Mesela “تَدَقْن لجر لا مهارد لا” denildiğinde “ona verdim” anlamı kastedilir. “دَق تَدَق للاف مهارد لا” denilir ve onu aldı anlamı kastedilir.¹

Binaenaleyh nakit kelimesi üç anlamı içermektedir.

1. Mevcut nakit
2. Dirhemlerin ayıklanması
3. Parayı almak ve vermek

Nükûdun ıstılah anlamı: Kadîm fakihler nükûd kelimesini “fiyat” ifade etmek için kullanmamışlar, bunun yerine “nakd” ve “nakdeyn” kelimelerini kullanmışlardır. Her iki kelimenin de özel anlamları vardır. Fakihler “Nakit” kelimesini Nesie/müeccelin zıddı olarak “elde hazır” para (semen) anlamında kullanmışlardır. Bu hâliyle kelimenin sözlük anlamıyla kısmen örtüşmektedir. Aynı zamanda fukahâ “nakdeyn” kelimesini, kendi dönemlerindeki para çeşitlerinden rayiç olanını, özellikle altın, gümüşü ifade etmek için kullanmışlardır.²

İktisatçılara göre para:

İktisatçıların ıstılahında nükud kelimesinin geniş tanımları vardır. Halkın işlem yaptığı bakır, gümüş, altın hatta kâğıt paraların tamamı için kullanmışlardır.

Bu tanımlardan biri de şudur: “(Nükûd), örfün ya da kanunun, malların ve hizmetlerin bedeli olarak ya da borçların ödenmesinde, herkese göre tereddütsüz ve

¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 1.baskı, Beyrut, “Nakd” maddesi, c.3, s.425; Fîrûzâbâdî, *el-Kamusu'l-Muhît*, 2.baskı, 2005 Beyrut, “Nakd” maddesi, c.3, s.322.

² Muhammed Ammâra, *Kamusu'l-Mustalahâti'l-İktisadiyye fi'l-Hadâratil-İslamiyye*, 1.baskı, 1993 Beyrut, s.600.

istifhamsız bir şekilde genel olarak kabul edilmiş olması şartıyla kullanımını uygun gördüğü her hangi bir şeydir.”³

II. Altın ve Gümüş Dışındaki Şeylerden Yapılmış Olan Kâğıt ya da Madenî Paraların Para Olma Niteliği

Ulema, şer’an sadece altın ve gümüşün para olup olmadığı, yoksa ikisinin yerine bir şey kullanılırsa o ikisinin yerini alıp para özelliğini kazanıp kazanmayacağı hususunda ihtilaf etmiştir.

Ulemanın bu konuda iki görüşü vardır:

Birinci Görüş:

Bu görüşte olanlar, sadece altın ve gümüşün para özelliğine sahip olduğunu kabul ederler. Bu ikisinden vazgeçip başka şeylere dönülemez. Altın ve gümüşün kullanımından vazgeçilirse (onların yerine ikame edilenlerin), şeriatın para olarak kabul ettiği altın ve gümüşle ilişkilendirilmesi gerekir. Bundan dolayı kâğıt ve madeni paraları para olarak kabul etmezler. Bu tür paralarda riba illeti bulunmaz. Bunların alış verişte kullanılmasının revaçta olmasına da itibar edilmez.⁴ Şafiilerde tercih edilen görüş, budur.⁵ Hanbelilerde de tercih edilmeyen böyle bir görüş vardır.⁶

Bu görüşün delilleri:

Bu görüşte olanlar, altın ve gümüşün şer’an para olduğuna dair Kur’an, sünnet ve icmâdan deliller getirmişlerdir. İkisiyle de ilgili zekât ve selem gibi alanlara ilişkin hükümler taalluk etmiş, sirkat nisabı bunlarla takdir ve tayin edilmiş, faiz ve

³ Abdurrahman Zeki İbrahim, *Mukaddime fi İktisadiyyâti’n-Nukûd ve’l-Bunûk*, İskenderiye, s.23.

⁴ Öyle görünüyor ki, Şafiiler ve onlarla aynı fikirde olanlar, altın ve gümüş dışındaki madeni paraları, bir yönden para kabul etmezken, diğer yönden para olarak görmektedirler. Para olarak kabul ederken, revaç bulunduğu, eşyanın değerini ifade eden, mal değişimine vasıta olan, altın ve gümüş para olarak kabul etmektedir. Kendisinde riba illeti söz konusu olmadığı için de altın ve gümüş grubuna dâhil etmez ve para olarak görmezler. Bu paralarda zekâtın vacip olmaması da para olmadığını göstermektedir. Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 2.baskı, 1997 Riyad, c.2, s.113.

⁵ Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin, *Ravdatü’t-Tâlibîn*, 3.baskı, 1991 Beyrut, c.5, s.49.

⁶ Merdâvî, Alâuddin, *el-İnsaf fi Marifeti’r-Râcih mine’l-Hilaf*, 1.baskı, 1997 Beyrut, c.4, s.5.

sark hükümleri bu ikisi hakkında varid olmuştur. Şerî hükümler bu ikisiyle ilgili oldukça, bu ikisini değiştirmek caiz değildir. Ancak yeni para birimi tamamen altın ve gümüşe endekslenirse, bu durumda para olarak kabul edilir. Böyle düşünmeleri, onların altın ve gümüşte riba illetinin başka şeylerle değil sadece bu ikisiyle sınırlandırılmış olması şeklindeki görüşlerine dayandırılmaktadır.⁷

Delille ilgili tartışmalar:

Bu delil, ribanın illetinin semeniyet (para olma niteliğinin) olduğu ve bu illetin sadece bu ikisiyle sınırlandırılmış olduğu şeklindeki görüşlerine dayanmaktadır. Ancak bu illet sınırlaması onların zamanındaki bir sınırlamadır. Belki gelecekte bu asla kıyaslanabilecek bir fer' çıkabilir. Günümüzde mevcut olan fülus ve kâğıt paralar böyledir. Dolayısıyla illet başka şeyler için de geçerli olur.

2. Yine onlar, altın ve gümüşün aslen para (semen) olmasını delil getirmişlerdir. Çünkü diğerlerinin para olması insanlar arasında revaç bulması ve tanınıyor olmasıyla mümkündür. Bu da yokluğa maruz, geçici bir durumdur.⁸

Delilin Münakaşası:

Biz, altın ve gümüşün aslen para olduğunu, bunların dışında kalanların halk tarafından kullanılması ve revaçta tutulmasından dolayı para hükmünde olduğunu ve zamana bağlı olarak yok olacak arızî bir durum olduğunu kabul ediyoruz. Fakat bu, altın ve gümüş dışındaki paraların değerini yok saymak anlamına gelmez. Onların kullanımları revaçta olduğu sürece (onlar) paradır. Aksine o paraların, tedavülden kalkması sebebiyle semeniyet özellikleri ortadan kalkınca para olmaktan çıkarlar. Ancak altın ve gümüşün semeniyet özelliği hiçbir zaman sona ermez.

İkinci Görüş:

Hanefi⁹ ve Malikîlerden¹⁰ oluşan İslam hukukçularının çoğunluğu ile Şafiilerde tercih edilmeyen¹¹, Hanbelilerde ise tercihe şayan olan görüştür.¹² Buna göre para

---

⁷ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, c.5, s.49; Merdâvî, *el-İnsaf fi Marifeti'r-Râcih mine'l-Hilaf*, c.4, s.5.

⁸ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, c.5, s.49; Merdâvî, *el-İnsaf fi Marifeti'r-Râcih mine'l-Hilaf*, c.4, s.5.

olma özelliği sadece altın ve gümüşle sınırlı değildir. Bunların dışında insanlar arasında kullanımı revaç bulan şeyler de para olarak kabul edilebilir. Bu saydığımız ulemaya göre semeniyet sadece yaratılış ve tabiat yoluyla olmaz. Aksine, onların para olarak kabul edilmesi ve üzerinde anlaşılmasıyla da semeniyet özelliği kazanır.

Çağdaş ulemanın çoğu bu görüşü benimsemektedir. Şeyh Ebu Bekir Hasan el-Kiştânî,¹³ Dr. Yusuf el-Kardâvî,¹⁴ Dr. Muhammed Osman Şübeyr,¹⁵ Dr. Vehbe ez-Zuhaylî¹⁶ bunlar arasında sayılabilir.

İkinci görüşün delilleri:

1. Para olma özelliğini (semeniyeti) sadece altın ve gümüşle sınırlandırmayı gerektiren bir delil mevcut değildir. Buna göre, her hangi bir mütekavvim malın insanlar arasında kullanımı revaç bulur ve de ona “nakit” olarak itibar ederlerse o artık para olma özelliği kazanır.¹⁷

2. Para olma özelliğini sadece altın ve gümüşe hasretmek (onlarla sınırlamak) insanları sıkıntıya düşürür. Hâlbuki İslam insanlardan sıkıntıyı kaldırıp, günlük hayatlarında ve alış-verişlerinde maslahatı gözetip onlara kolaylık sağlamak için gelmiştir.

3. Para olma özelliğinin sadece altın ve gümüşle sınırlandırılması, bazı şerî hükümleri işlemez hâle getirir ki bu da haramdır. Zekâtın ibadeti, hırsızlık haddinde

---

⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 1993 Beyrut, c.12, s.326.

¹⁰ Malik b. Enes, *el-Müdevvene*, 1.baskı, 1994 Beyrut, c.3, s.396.

¹¹ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibin*, c.5, s.49.

¹² Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibin*, c.5, s.49.

¹³ Ebu Bekir el-Kiştânî, *Eshelü'l-Medârik Şerhu İrsadi's-Sâlik fi Mezhebi'l-İmam Malik*, 2005 Beyrut, c.1, s.370-371.

¹⁴ Yusuf Kardâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 2.baskı, 1973 Beyrut, c.1, s.273.

¹⁵ Muhammed Osman Şübeyr, *el-Muamelâtü'l-Maliyyetü'l-Muâsıra*, 6.baskı, 2007 Amman, s.153.

¹⁶ Muhammed Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, 2.baskı, 1985 Dimeşk, c.2, s.772.

¹⁷ Salih Ebu Ferha, *Tagayyuru Kıymeti'n-Nukûd ve Eseruhu fi Sedâdi'd-Deyn fi'l-İslam*, Yüksek Lisnas Tezi, Danışman: Cemal Zeyd el-Keylânî, Necah Üniversitesi, Nablus, Filistin, 2005) s.9.

el kesme cezasının verilebilmesi hususunda gerekli olan nisabın belirlenmesi ve benzeri şerî hükümler uygulanamaz hale gelir. Bundan dolayı, insanlar arasında yaygın bir şekilde para olarak itibar edilen her şeye para özelliği vermek, aynı zamanda İslam hükümlerinin uygulanabilirliği anlamına gelir.

Tercih edilen görüş:

Bize göre tercihe şayan olan görüş ikincisidir. İnsanların para olarak kabul edip kullandığı her şey, özellikle günümüzdeki kâğıt paralar, şer'an da para sayılmalıdır.

Tercih Sebebi:

1. Para özelliğini sadece altın ve gümüşle sınırlandırmada, zekât hükümlerini aksatmak, faize cevaz vermek gibi büyük olumsuzluklar vardır. Bunlar insanların günlük yaşamlarını zorlaştırır. İslam insanların ilişkilerini kolaylaştırmak ve menfaatini gözetmek için gelmiştir. Aynı şekilde İslam insanların sıkıntılarını ve zorluklarını gidermeyi hedeflemiştir.

2. Hz. Peygamber, teşri zamanında, yaygın olarak kullanılan paraları onaylamıştır. Yani insanların ortak olarak benimsedikleri şeyi para olarak o da benimsemiştir.

3. Örf, şer'i bir nasla çatışmadığı sürece şer'an geçerli bir delildir. Altın ve gümüşten yapılmamış paralara örf para özelliği vermiş ve şer'i bir nassa da muhalif değilse –ki altın ve gümüşün para özelliğini sınırlayan bir delil mevcut değildir- bu örf, bu paraların, şeran da semeniyet vasfını tayin eden şer'i bir delil olur.

4. Fakihlere göre yaygın olan görüşe göre, ihtilafli meselelerde devlet başkanının hükmü ihtilafı kaldırır. Bu meselenin ihtilafli olması sebebiyle altın ve gümüşten yapılmamış paralar hakkında devlet başkanı para niteliği hükmünü vermesi, ihtilafı kaldırır. Bundan sonra Müslümanların devlet başkanına muhalefeti caiz değildir.

III. İslam Devletlerinde Paranın Tarihi

1. Teşri Döneminde Para

İslam'ın ilk zamanlarında Müslümanlara mahsus, basılmış dinarlar ve dirhemler bulunmamaktaydı. Peygamber (as.) zamanında altın ve gümüş paralar mevcuttu. Sasanilerin ve Bizans'ın kullandığı paralar, cahiliye döneminde Araplar arasında tedavüldeydi. Fakat bunlar dirhem ve dinar adlarıyla henüz bilinmiyordu.

Bu madenler, adına rıtl dedikleri on iki “ukıyye”ye denk düşen ağırlık ölçüsüyle kullanıyorlardı. Ūkıyye de, kırk dirheme denk düşmekteydi. Peygamberimiz, risaletle gönderildiğinde Mekkeliler bu uygulamayı yapmaktaydılar.¹⁸

İbni Haldun der ki: Araplar altın ve gümüşü para olarak kullanıyorlardı. Sasanilerin madeni paraları, altın ve gümüşlerde kalpazanlık ortaya çıkıncaya kadar Araplar tarafından alış-verişlerde kullanılmaktaydı.¹⁹

Zekât ve cizye, o dönemde başka alternatif olmadığından dolayı bu paralarla ödenirdi. Bu yüzden altın ve gümüşe, Hz. Peygamber zamanında şer'î bir para olarak itibar edildi ve bunlarla ilgili pek çok hüküm konuldu. Bu hükümlerin bir kısmı ödemeler ve faiz gibi mali konularla ilgiliydi, bir kısmı mehir gibi şahsi durumlarla alakalıydı, bir kısmı hırsızın elinin kesilmesinde itibar edilecek nisab konusunda olduğu gibi cezalarla, bir kısmı da zekât gibi konularla alakalıydı.²⁰

2. Hulefa-İ Râşidin Döneminde Para

Hz. Peygamber (as.) vefat ettikten sonra para konusundaki işlemler onun dönemindeki gibi aynen devam etti. Hulefa-i Raşidin de Sasani ve Bizans paralarını kullandılar. Bir ara onların yerine başka şeylerin kullanımı söz konusu olduysa da Hz. Ebu Bekir döneminde her hangi bir değişiklik olmadı. Hz. Ömer halife olunca, Bizans paralarına benzer bakır paralar bastı ve tedavüldeki paraların üzerine İslamî

¹⁸ Kermelî, “Risâletü'l-Makrîzî fi'n-Nukûdi'l-İslamiyyeti'l-Kadime”, *Resâil fi'n-Nukûdi'l-Arabiyyeti ve İlmi'n-Nemiyyat*, 2.baskı, 1987 Kahire, s.25 vd; Kardâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, c.1, s.240; Salih Ebu Ferha, *Tegayyuru Kîmeti'n-Nukud ve Eseruhu fi Sedadi'd-Deyn fi'l-İslam*, s.22.

¹⁹ İbn Haldun, *el-Mukaddime*, tahkik: İhâb Muhammed İbrahim, 1.baskı, 2009 Kahire, s.2009.

²⁰ Kardavî, *Fıkhu'z-Zekât*, c.1, s.240.

motifler ekledi. Bazı paraların üzerine “دمحلا الله”, “دمحم لوسر الله”, “هلا لا إله هو”, “الله مسب”, “الله مسب الله يبر”, “الله مسب”, “لا هلا لا إله الله” ibareleri eklendi. Daha sonra Hz. Ömer bu altın ve gümüş paraların yerine başka şeyler kullanmayı düşündüyse de bu düşüncesinden vazgeçti. Hz. Ömer deve derisinden para yapmayı düşündüğünü ifade ettiğinde “o zaman ortalıkta deve diye bir şey kalmaz” denildiğinde bundan vazgeçti.²¹

3. Emeviler ve Abbasiler Döneminde Para

Bu dönemde paralarda büyük değişiklikler oldu. Muaviye b. Ebî Süfyan devrinde yeni ağırlıklarda paralar basıldı ve değişiklikler Abdülmelik b. Mervan’ın halife oluşuna kadar devam etti. O, Bizans etkisinden kurtulup tam bağımsız bir devlet olmak ve İslam devletinin gücünü göstermek için İslamî dinar ve dirhemlerin basılmasını emretti. Bu paraların ön yüzüne “لاق وه الله دحأ” arka yüzüne ise “لا إله إلا الله” ibareleri yazıldı. Paraların iki yüzü de bir halka ile çevrelendi. Halkalardan birinin

تمسك من الله ما نزلت به من آيات القرآن الكريم في سنة الف

”ق حلا هرهظ يل د لع ن يد لا هلك ولو هوك نوكر شملا” cümleleri yazıldı.

Abbasiler döneminde İslam paralarında İslamî izler devam etmekle beraber çok büyük gelişmeler oldu. Bazı dönemlerde paraların üzerine halifenin ismi de yazıldı. İslamî paralardaki değişiklikler dikkat çekici şekilde devam etti

Öyle ki bazı dönemlerde Avrupalı krallar şekil ve içerik olarak İslam paralarını taklit etmeye başladılar.²²

4. Osmanlılar Döneminde Para

Osmanlılar zamanında paranın tarihini beş kısma ayırmak mümkündür:²³

Birinci Aşama (1300-1477): Bu dönemde “akça” denilen gümüş para kullanılmaktaydı. Devlet Anadolu ve Balkanların kesişme noktasında önemli bir ticaret merkeziydi.

²¹ Kermelî, (Makrîzî’den naklen) s.23; Şübeyr, s. 157; Ebu Ferha, 23.

²² Kermelî, (Makrîzî’den naklen) s.39 vd.; Şübeyr, s.157-158.

²³ Şevket Pamuk, *et-Tarihu’l-Mâlî li’l-Devleti’l-Osmaniyye*, terc. Abdüllatif Hâris, 2005 Beyrut, <http://www.ribatalkoutoub.ma>.

İkinci Aşama (1477-1585): Bu dönemi aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- a. Devletin siyasî, ticarî, malî ve ekonomik olarak yükselişe geçmesiyle birlikte altın, gümüş ve bakır paraların ortaya çıkması,
- b. Altın paraların birleştirilmesi,
- c. Mutlak hâkimiyet dönemi,
- d. İmparatorluk sınırları dâhilinde gümüş paraların kullanıldığı çeşitli bölgelerin ortaya çıkması,
- e. Yerleşim yerleri dâhilinde ve civarındaki yoğunluk dolayısıyla borç (kredi) veren ağların gelişmesi.

Üçüncü Aşama (1585-1690): Bu dönem, siyasî, malî ve ekonomik sıkıntılar dolayısıyla “nakit istikrarının olmadığı devre” diye isimlendirilir. Bu dönemde akça ikinci planda kaldı ve Osmanlı piyasalarında yabancı paraların kullanımı arttı.

Dördüncü Aşama (1690-1844): Bu dönemde yerleşim yerleriyle civarlarındaki birimler arasında malî bağlantılar kuvvetlendi. Devlet yeni gümüş para birliğini ilan etti ve bu aşamada kullanımı 1780’e kadar devam eden yeni kuruş istikrarlı bir şekilde kullanılmaya başladı. Bu yılı müteakiben tehlikeli malî krizler yaşandı ve paranın değeri hızlıca düştü.

Beşinci Aşama (1844-1918): Bu aşamada pek çok değişiklik yaşandı. Bütün bunları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- a. Sanayi devriminden sonra dünya piyasalarıyla entegre olma,
- b. Altın lira ve gümüş kuruş sistemine dayalı yeni ikili bir sistemin ihdası,
- c. Aidatların toplanması aracı ve dış borçların artması gibi sebeplerle nakit sınırlamasından vazgeçilmesi.
- d. Altın esasına güven (1880).
- e. Dış borçların artması.

BİRİNCİ BÖLÜM

PARALARIN DEĞİŞİMİNİN HÜKMÜ

I. Paraların Değişimiyle İlgili Durumlar

İslam hukukçuları paraların değişimini üç durumla sınırlamışlardır:

- 1- Tedavülden Kalkma (Kesad)
- 2- Piyasadan Çekilme (İnkıta)
- 3- Değerinin Artması ve Eksilmesi (Ğala ve RaHS)

1. Tedavülden Kalkma (Kesad)

Sözlükte kesad kelimesi Arapçada sülasi mücerred birinci babdan كساد fiilinin masdarıdır. Rağbet görmemesi yüzünden revaç bulmamak anlamına gelir. Kesad kelimesinin aslen fesad anlamına geldiği de ifade edilmiştir²⁴.

İslam hukukçuları ise kesadı şöyle ele almışlardır: İbn Abidin kesadı “Bütün beldelerde söz konusu parayla alım satımın tamamen kalkması” diye tanımlamıştır. Hanefiler de bir parayla muamelenin yürürlükten kalkmasını kaside terimiyle ifade etmişlerdir²⁵.

Malikiler, Şafiiler ve Hanbelilerden oluşan çoğunluk âlimler ise paranın tamamen tedavülden kalkmasını butlanü'n-nakd (paranın batıl olması) diye anmışlardır. İbtalü's-sultan, tahrimü's-sultan, fesad ve iskat terimlerinin kullanıldığı da görülebilmektedir²⁶.

el-Müdevvenetü'l-Kübra'da şöyle bir ifadeye rastlanmaktadır: “Bir miktar borç aldığımı farzedelim. Borçlandığım para birimi daha sonra fesada uğrarsa (tedavülden kalkarsa) muhabıma ne ödeyeceğim?” sorusuna İmam Malik şu cevabı vermiştir:

²⁴ Feyyumi, *el-Misbahu'l-münir*, c.2, s.533.

²⁵ İbn Abidin, *Haşiye*, c.7, s.55.

²⁶ Malik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, c.3,s.50; İbn Şihabiddin er-Remli, *Nihayetü'l-Muhtac*, c.4, s.228; Buhuti, *eş-Şerhu'l-kebir*, c.3, s.368.

“Borçlandığın paranın mislini (aynısını) vereceksin. Paranın fesada uğramasının etkisi yoktur”²⁷.

Nihayetü'l-Muhtac adlı eserde ise şu kayıt vardır: “Misli mallarda değişime gidilmeden kesinlikle borç misliyle geri verilir. Zira bu alacaklının hakkına en yakın olandır. Hatta tedavülden kalkan paralarla gerçekleşen borçlanmalarda bile böyle davranılmalıdır”²⁸.

eş-Şerhü'l-Kebir’de ise şu ifade bulunmaktadır: “Aynı şekilde eğer borç belli bir para birimiyle gerçekleşmiş ve yönetim bu para birimini tedavülden kaldırdığı için insanlar onunla muameleyi bırakmışlarsa bu durum paranın ayıplı olduğu anlamına gelir. Bu durumda alacaklı onu kabule mecbur değildir ve kıymetini alma hakkı vardır”²⁹.

Kesad iki kısma ayrılır³⁰:

1- Genel kesad: Parayı tedavüle sokan kuruluşun onu tedavülden kaldırması anlamına gelir. Söz konusu parayla muamele bütün ülkelerde ortadan kalkar.

2- Yerel kesad: Paranın bütün ülkelerde değil bazı yerlerde tedavülden kalkmasıdır. Mesela günümüzde bazı ülkeler para basmakta ve bu paranın ülke dışına çıkarılmasını yasaklamaktadır.

2. Piyasadan Çekilme (İnkıta)

İnkıta sözlükte vakti geçmek anlamına gelmektedir. Soğuk ve sıcaklığın vaktinin geçmesi de Arapça’da inkıta masdarından gelen fiille ifade edilir³¹.

İslam hukukçuları ise inkıtayı şöyle açıklamışlardır:

²⁷ Malik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-kübra*, c.3, s.50.

²⁸ İbn Şihabiddin er-Remli, *Nihayetü'l-Muhtac*, c.4, s.228.

²⁹ Buhuti, *eş-Şerhu'l-kebir*, c.3, s.368.

³⁰ Salih Ebu Ferha, *Teğayyuru kıymeti'n-nukud*, s.64.

³¹ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, c.8, s.276.

İbn Abidin inkıtayı “Her ne kadar evlerde ya da sarraflarda bulunsa da piyasada paranın olmamasıdır” diye açıklamıştır. Ona göre “sarraflarda varsa inkıta gerçekleşmiş sayılmaz” diyenler varsa da, doğru olan görüş ilkidir³².

Malikiler ise paranın başka yörelerde bulunsa bile muamelenin yapıldığı beldede bulunmaması diye tanımlamışlardır³³.

İslam hukukçuları inkıta terimi yerine in’ıdamu’n-nakd (paranın yok olması) ve başka kavramlar da kullanmışlardır³⁴.

3- Değerinin Artması ve Eksilmesi (Ğala Ve RaHS)

İslam hukuku kaynaklarında bahsedilen raHS ve ğala, paranın değerinin eksilmesi ve artması anlamlarına gelir. Para genellikle değerini zaman içinde yitirir ki buna raHS ya da kıymetinin eksilmesi denilir. Nadiren ise paranın değer kazandığı görülür ki buna da ğala ya da kıymetinin artması ismi verilir. Bu olgu Hanefiler³⁵, Malikiler³⁶, Şafiiiler³⁷ ve Hanbelilerce³⁸ tartışılmıştır.

II. Altın ve Gümüş Paraların Değerindeki Değişme

Tarih boyunca altın ve gümüş paralar değerini muhafaza etme açısından kağıt paralara göre daha istikrarlı olmuşlardır. Onlar kıymetlerini kendilerinden üretildikleri değerli madenlerden almaktadırlar. Altın diğer bütün paralara göre değerini koruma ve istikrarlı olma açılarından daha ileri seviyededir. Yaşadığı değer değişimleri ise basit düzeydedir. Fiyat istikrarı bakımından gümüş ise altından sonra ikinci seviyededir.

³² İbn Abidin, *er-Resail*, c.2 s.60.

³³ Huraşi, *Şerhu Muhtasari Halil*, c.5, s.60.

³⁴ Dusuki, *Haşiyetü’l-Dusuki*, c.4, s.88.

³⁵ İbn Abidin, *er-Resail*, c.2, s.60.

³⁶ Huraşi, *Şerhu Muhtasari Halil*, c.5, s.60.

³⁷ Remli, *Nihayetü’l-Muhtac*, c.3, s.412.

³⁸ İbn Kudame, *el-Muğni*, c.4, s.360.

1. Yaratılışları İtibariyle Para Olan Varlıkların Değerindeki Değişimin Hükümü

1- Değerlerinin Artma veya Eksilmesi: İslam âlimleri altın ve gümüş paralarının değerindeki artma ve eksilmenin zimmette sabit borçlar için hiçbir etkisinin olmayacağı hususunda görüş birliği içindedirler. Bunlar yaratılışları itibariyle para sayıldıklarından borçlunun onlardan başkasını ödemesi gerekmemektedir³⁹.

2- Piyasadan Çekilmesi (İnkita): İslam alimleri bu durumda kıymetin geri ödeneceğinde ittifak halindedir. Fakat kıymetin takdirinin yapılacağı zaman hakkında alimler arasında ihtilaf bulunmaktadır.

3- Tedavülden Kalkması (Kesad): Alimlerin çoğunluğu yaratılıştan para olan varlıkların tedavülden kalkmasının borçlarda etkili olmadığı kanaatindedir. Borçlunun yalnızca borcunun mislin ödemesi gerekmektedir. Sadece bu durumda da kıymetin ödenmesi gerektiğine hükmeden Hanbeliler aykırı görüş vermişlerdir.

2. Mezheplerin Konuyla İlgili Değerlendirmeleri

1- Hanefi Mezhebi: Altın ve gümüş paraların sadece misliyle ödeneceği hususunda Hanefi alimler arasında ittifak bulunmaktadır. Değerinin artması ya da eksilmesinin hiçbir tesiri yoktur. Kitaplarındaki ifadelerden bu anlaşılmaktadır.

İbn Abidin şöyle demiştir: “Galip zannımıza ve kalbimizin meyline göre az karışık olsun halis olsun dirhemlerin değeri artsa da eksilse de kesinlikle alım satımı fasit kılmaz. Zikri geçen türden paralarda yalnızca akde konu edilen miktarın ödenmesi gerekir. Yani mislin. Çünkü onlar hem örfen hem de yaratılış itibariyle paradır. Az miktardaki karışım yok hükmündedir⁴⁰. İbn Abidin daha sonra şöyle devam eder: “Ebu Yusuf’un muhalefeti bu konuyla alakalı değildir. Bazı önemli alimler Ebu Yusuf’un paraların değerinin artması ve eksilmesi konusundaki

---

³⁹ İbn Abidin, *er-Resail*, c.2, s.64; İbn Rüşd, *Fetava İbn Rüşd*, s.540; Remli, *Nihayeti’l-Muhtac*, c.3, s.412.

⁴⁰ İbn Abidin, *er-Resail*, c.2, s.61-62.

muhalefetinin yalnızca felslerle ilgili olduğunu ifade etmişlerdir. Karışık dirhemlerde ise onun herhangi bir muhalefeti yoktur”⁴¹.

İbn Abidin şunları da ifade etmiştir: “Bu, zamanımızdaki İfrinci (Frenk) riyali ve eski altın gibidir. Bu ikisinden biriyle alım satım yapıldığında bunların değeri artar ya da eksilirse (örneğin 20 riyale bir elbise satılsa ya da borç alınsa) borç aynıyla geri ödenir. Değerinin artması eksilmesi önemsizdir”⁴². Buna binaen Mürşidü'l-hayran'ın 695. maddesinde şu ifade yer almaktadır: “Tartılan, ölçülen veya altın ya da gümüşten basılan bir varlığı borç alan kişi bunların değeri artsa ya da eksilse bile yalnızca mislini ödemekle yükümlüdür. Bunların değerindeki değişimlere itibar edilmez”⁴³.

2- Maliki Mezhebi: Maliki mezhebindeki meşhur görüşe göre altın ve gümüşten imal edilmiş paralar tedavülden kalkar veya değişirse ya da değeri artıp eksilirse yalnızca mislini ödemek gerekir. Bazı maliki âlimler ise tedavülden kalkan altın paranın kıymetinin verileceğini ifade etmişlerdir. Haşiyetü'r-Rahûnî'de şu kayıtlıdır: “Eğer dinar ve dirhemler tedavülden kalkarsa kişinin zimmetinde bulunan borcu misliyle ödemesi meşhur görüştür. Değerin değişmesi durumunda mislin ödenmesi hükmü ise evleviyetle gereklidir”⁴⁴.

Konuyu Muhammed b. Rüşd ise şöyle arz etmiştir: “Bu aynen onun dediği gibi üzerinde ihtilaf olmayan bir meseledir. Bir kimse şu kadar dirhem satsa ve bunun değerinden bahsetmese yalnızca zikri geçen kadar dirhem ödemekle mükelleftir. Dirhem değerini artsa da eksilse de durum değişmemektedir”⁴⁵. Yine İbn Rüşd “Dinarlar ve dirhemler eğer artık basılmaz olurlarsa ya da değiştirilirlerse geçmiş muamelelerden kaynaklı borçlardaki durum ne olacaktır? diye sorulduğunda şu

⁴¹ İbn Abidin, *er-Resail*, c.2, s.62.

⁴² İbn Abidin, *er-Resail*, c.2, s.63.

⁴³ Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidü'l-Hayran*, s.112.

⁴⁴ Rahûnî, *Haşiyetü'r- Rahûnî*, c.5, s.118.

⁴⁵ İbn Rüşd, *Fetava İbn Rüşd*, s. 540.

cevabı vermiştir: Bizim ve diğer mezheplerin ulemasına göre yalnızca akdin yapıldığı kadar para ödemek gerekir”⁴⁶.

Eğer akdin yapıldığı beldede söz konusu paralar tedavülden kalkar ya da piyasadan çekilirse o zaman iki vadeden en yakın zamandaki kıymetini ödemek gerekir. Muhatasaru’l-Halil’de şu kayıtlıdır: “Eğer felsler tedavülden kalkarsa mislini ödemek icap eder. Eğer felsler, dinarlar ve dirhemler borç bir kişinin zimmetinde alım satım ya da karz ile terettüp ettikten sonra akdin yapıldığı beldenin piyasasından çekilirse isterse başka beldelerde var olsun bu durumda borçlu eski paranın yerine konulan yeni paradan borcunun kıymetini ödemekle mükelleftir. Burada hakkın sabit olduğu zamana itibar edilecektir ki o da vade ya da paranın piyasadan çekilmesidir. Hakkın sabit olduğu zaman bu ikisinden sonra olandır. Eğer önce hak sabit olup sonra piyasadan çekilme gerçekleşmiş ise o zaman kıymetin belirlenmesinde piyasadan çekilme günü esas alınır. Eğer önce piyasadan çekilme gerçekleşir sonra hak sabit olursa kıymetin belirlenmesinde hakkın sabit olduğu zamana itibar edilir. Eğer paralar tamamen ortadan kalkmasa da insanların ellerinde az miktarda kalsa bu durumda borç misliyle ödenir”⁴⁷.

3- Şafii Mezhebi: Şafiiler altın ve gümüş paralardaki değişimi iki duruma ayırmışlardır:

a. Değerinin artması ve eksilmesi şeklindeki değişim ile paranın tedavülden kalkması şeklindeki değişimde mutlak olarak mislin ödenmesine hükmetmişlerdir. Borçlu mislden başka bir şey ödeme durumunda değildir. Remli bu konuda “Bir kimsenin alım satım yaptığı ya da borç verdiği para birimi devletçe tedavülden kaldırılırsa, değeri artmış olsun eksilmiş olsun ya da az bulunur olsun alacaklı sadece borcun mislini alabilir”⁴⁸.

⁴⁶ İbn Rüşd, *Fetava İbn Rüşd*, s. 540.

⁴⁷ Uleyş, *Minehu’l-Celil*, c.4, s.532.

⁴⁸ Remli, *Nihayetü’l-Muhtac*, c.3, s.412.

b. Paranın bulunamaması durumunda yani mislini bulmak imkansız olduğunda kıymetini ödemek gerekecektir. Remli bu konuda ise “Eğer para tamamen yok olursa alacaklı alacağıının mislini olmazsa kıymetini alır” demiştir⁴⁹.

4- Hanbeli Mezhebi: Hanbeliler para değerinin artması ve eksilmesi hallerinde borcun mislinin, devlet tarafından tedavülden kaldırılması halinde ise kıymetinin geri ödeneceğini ifade etmişlerdir. Paranın piyasadan çekilmesi ve bulunamaması hallerinde de kıymeti ödenecektir. İbn Kudame “Misli varlıkları borçlanan kişi ister bunların değeri yükselsin ister düşsün ister aynı kalsın borcunun mislini ödeyecektir” demiştir⁵⁰. Buhuti'nin Şerhu Münteha'l-iradat adlı çalışmasında ise fels ve dirhem borçlanmalarında devlet tarafından bu paralar tedavülden kaldırılırsa alacaklının kıymetin tazminini isteyebileceği kayıtlıdır⁵¹.

Borcun kıymetiyle ödenmesi hallerinde takdirin nasıl yapılacağı konusunda ise farklı görüşler serdedilmiştir⁵². Birinci görüşe göre Malikiler, Şafiiler ve Hanbelilerden müteşekkil çoğunluk alimlere göre kıymet belirlenirken borcun gerçekleştiği varlıktan farklı bir mal kullanılmalıdır. Eğer borç altın ise kıymeti gümüşten belirlenir. Bunun aksi de doğru olur. Bunun sebebi eşitliği tespit etmeye yönelik çabadır. Ayrıca eşitsizlik halinde fazlalık ribasının gerçekleşmemesidir. İkinci görüşe göre ise bazı Malikiler kıymetin yalnızca altından belirleneceğini ifade etmişlerdir.

---

⁴⁹ Remli, *Nihayetü'l-Muhtac*, c.3, s.412.

⁵⁰ İbn Kudame, *el-Muğni*, c.4, s.396.

⁵¹ Buhuti, *Şerhu Münteha'l-iradat*, 3, s.325.

⁵² Şâ'ir, *Eseru tağayyuri kıymeti'n-nukud*, s. 318.

III. Altın ve Gümüş Dışındaki Paralarda Değer Değişiminin Hükümü

1. Kesad Durumu

Kesadı daha evvel bütün beldelerle paranın tedavülden kalkması diye tanımlamıştık.

Alimler bu konuda üç görüş serdetmişlerdir:

Birinci Görüş:

Malikilerin meşhur görüşüne⁵³ ve Şafiilere⁵⁴ göre felslerin kesadı halinde borçta mislin ödenmesi gerekir. Alacaklı sadece borç verdiği sikkeleri alabilir. Borcun karz, alım satım ya da başka bir şeyden kaynaklanması arasında da fark yoktur. İmam Şafii'den başka bir görüş daha nakledilmiştir. Buna göre satıcı isterse eski paralarla alım satımı onaylamak ile feshetmek arasında muhayyerdir⁵⁵.

Mevahibü'l-Celil'de ise şu kayıtlıdır: “Kim bir miktar fesli karz olarak verse ya da onunla mal satsa ve daha sonra bu felsler tedavülden kalksa bu felsler mevcut olduğu müddetçe sadece onları alabilir”⁵⁶.

İmam Nevevi'nin el-Mecmu adlı eserinde ise şu ifadeye rastlanmaktadır: “Bir kimse belli bir para birimiyle mal satsa ya da mutlak olarak para ifadesi kullanılsa ve biz bunu piyasada dönen asıl paraya hamletsek ve daha sonra devlet idaresi kabzdan evvel o parayı tedavülden kaldırırsa Şafiilere göre akit fesholmaz ve satıcının muhayyerliği de yoktur. Üzerine akit yapılmış paradan başkasını alma hakkı da yoktur”⁵⁷. Beğavi ve Raffi ise satıcının akdi yürütmek ile feshetmek arasında muhayyer olacağına dair bir başka görüş daha nakletmiştir⁵⁸.

⁵³Hattab er-Ruayni, *Mevahibü'l-Celil*, c.6, s.188.

⁵⁴Nevevi, *el-Mecmu'*, c.9, s.282.

⁵⁵Nevevi, *el-Mecmu'*, c.9, s.282.

⁵⁶Hattab er-Ruayni, *Mevahibü'l-Celil*, c.6, s.188.

⁵⁷Nevevi, *el-Mecmu'*, c.9, s.282.

⁵⁸Nevevi, *el-Mecmu'*, c.9, s.282.

Bu görüş sahipleri paranın tedavülden kalkmasını alacaklının uğradığı bir felaket gibi değerlendirmişlerdir. Burada borcun karz ya da başka bir şey olması arasında da fark gözetmemişlerdir⁵⁹.

İkinci Görüş:

İmam Ebu Hanife felselerin ülkede tedavülden kalkması ya da piyasadan çekilmesi hallerinde akdin fasit olduğuna ve mümkünse feshin gerekliliğine hükmetmiştir. Eğer satıma konu olan mal mevcut ise geri verilmesine tüketilmiş mislinin tazmin edilmesine hükmetmiştir. Bu da mümkün değilse kıymetinin geri verilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bununla birlikte eğer karz borcu ise ya da mehr-i müeccel borcu ise mislinin ödenmesi gerekir. Zira zimmette sabit olan borç odur başkası değildir⁶⁰.

İmam Ebu Hanife'nin akdin fesadına hükmetmesinin sebebi kesad haliyle paranın artık malın bedeli (semen) olma özelliğinin ortadan kalkmasıdır. Çünkü malın bedeli olmak insanların ondan faydalanmasına bağlıdır. Tedavülden kalkan para ise artık mal bedeli olma özelliğini kaybetmiş demektir. Dolayısıyla mal satılırken bedeli ortadan kalkmış olmaktadır. Bu da akdin feshini gerektirir⁶¹.

Bununla birlikte eğer karz borcu ise ya da mehr-i müeccel borcu ise mislinin ödenmesi gerektiğine dair delili ise Zeylai şöyle beyan etmiştir: “Karz ariyettir. Dolayısıyla malın manen kendisinin iadesi gerekir. Bu da mislinin geri verilmesiyle gerçekleşir. Semen olma yani mal bedeli olma özelliği ilave bir sıfattır. Zira karzın sahih olması onun semeniyetine dayanmamaktadır. Bilakis misliyyetine dayanmaktadır. Paranın tedavülden kalkması misliyyetine zarar vermez. Dolayısıyla tedavülden kalkmasının ardından da onun borç alınması mümkündür. Ceviz, yumurta, mevzun mallar ve mekil mallar gibi para olmayan şeyler de borç verilebilir. Eğer karz, manen iare anlamında olmasaydı sahih kabul edilemezdi. Zira bir cinsin kendi cinsiyle veresiye değişimi olurdu. Bu da haramdır. Dolayısıyla hükmen alınan

⁵⁹ Uleyş, *Minahu'l-Celil*, c.4, s.531; Remli, *Nihayetü'l-Muhtac*, c.4, s.228.

⁶⁰ Kasani, *Bedaiu's-sanâi*, c.7, s.395.

⁶¹ Kasani, *Bedaiu's-sanâi*, c.7, s.395; İbn Abidin, *er-Resail*, c.2, s.64.

şeyi iade etmek manasındadır. Burada da rayiç olma şartı yoktur. Tıpkı gasbedilen malın geri verilmesi gibidir. Karz da gasp gibidir. Zira misliyle tazmin edilmektedir”⁶².

Üçüncü Görüş:

Hanefilerden Sahibeyn⁶³, Hanbeliler⁶⁴ ve meşhur olmayan görüşlerine göre Malikiler⁶⁵ tedavülden kalkan paralar yerine onların kıymetinin ödeneceğine hükmetmişlerdir. Fakat onlar da kıymetin takdirinde hangi zamanın esas kabul edilebileceğinde ihtilaf etmişlerdir.

Hanefilerden Ebu Yusuf’a, meşhur olmayan görüşlerinde Malikiler’e ve tercihe şayan buldukları görüşlerinde Hanbeliler’e göre kıymetin takdirinde akit günü esas kabul edilir. Çünkü borç, kabz gününde tazmin edilme durumuna geçmiştir.

İmam Muhammed ise tedavülden kalkma gününün esas alınacağına hükmetmiştir. Bu vakit insanların o parayla en son teamülde buldukları zamandır. Bu zamandan sonra kıymetinin takdir edilmesi haline evrilmiştir.

Bunlar şu delillere dayanmışlardır:

Borç alan kişi para borcu almıştır. Borç aldığı şeylerin semeniyyet vasfı ortadan kalkınca borç alınan şeyi borç alındığı sıradaki vasfıyla geri iade etme ihtimali ortadan kalkmıştır. Bu durumda da onun kıymetinin ödenmesi gerekli olur. Tıpkı yok olan misli bir malın borç alınması gibidir. Her ne kadar karz akdinde semeniyyet bir gereklilik olmasa da eğer borç verilen şey semeniyyet vasfı taşıyan bir varlık ise bunun itibara alınmasını engelleyen bir şey de yoktur. Çünkü borçlarda evsafa itibar edilir. Çünkü onlar vasıflarıyla bilinirler. Muayyen mallarda ise vasıf önemsizdir. Zira onlar zatlarıyla bilinirler⁶⁶.

⁶²Zeylai, *Tebyinü'l-hakaik*, c.4, s.144.

⁶³Zeylai, *Tebyinü'l-hakaik*, c.4, s.143.

⁶⁴İbn Kudame, *el-Muğni*, c.4, s.396.

⁶⁵Rahûnî, *Haşiyetü'r- Rahûnî*, c.4, s.118.

⁶⁶İbnü'l-Hümmam, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, c.7, s.158.

Ayrıca alacaklıyı tedavülden kalkmış parayı almaya zorlamak ona zulmetmek anlamına gelir. Çünkü artık borç verdiğinde o paradan elde edilen menfaate kıyasla hiçbir menfaat elde edemeyeceği varlığı alması isteniyor olacaktır. Verdiğinden daha az menfaati almasını istemek ona zulmetmektir⁶⁷.

Hanefi mezhebinde fetvaya esas kabul edilen görüş şudur:

Ez-Zahîretü'l- Burhaniyye⁶⁸ sahibinin anlattığına göre fetva Ebu Yusuf'un görüşüne, yani kıymeti borç aldığı güne göredir. Tetimme⁶⁹ Muhtar⁷⁰ ve Hakâik⁷¹ müelliflerine göre ise, insanların maslahatına daha uygun olduğundan İmam Muhammed'in görüşüne göre fetva verilir.⁷²

Fakat Ebu Yusuf'un görüşüne göre fetva verilmesi insanlar için daha kolaydır. Çünkü borç alındığı gün paranın kıymeti belli olmasına rağmen tedavülden kalktığı gün kıymetinin belirlenmesi ise zordur.⁷³

Muhammed Kadri Paşa'nın kaleme aldığı Mürşidü'l- Hayrân'ın 695.

Maddesinde ise: “Kişi bir miktar tedavüldeki fülüs ve karışımı fazla nukud (altın veya gümüş) parayı birlikte borç alsa, sonra da bu paralar tedavülden kalksa, borç aldığı vakitteki değeri üzerinden borcun ödenmesi gerekir.” denmektedir.

Tercih:

Bize göre tercihe şayan olan görüşe göre, borç verenden zararı kaldırmak için alınan borcun kıymetinin verilmesi, adalet ve insaf açısından daha uygundur.

Çünkü alacaklının, faydası olan bir şeyi borçluya verdiğinde, ondan faydası olmayan bir şey olarak geri alması uygun olmaz. Tedavülden kalkan para ile insanlar iş yapmaz, herhangi bir alışverişte kullanılmaz. Hatta buna para dahi denmez. Şayet

⁶⁷ Ruhûnî, *Haşiyetü'r-* Ruhûnî, c.5, s.120.

⁶⁸ Müellifi, Burhanüddin İbn Mâze el-Buhari'dir. Buradaki bilgiyi İbn Abidin nakletmektedir.

⁶⁹ Muhtemelen Burhanüddin İbn Mâze el-Buhari'nin *Kitabu't-Tetimmeti's-Suğrâ* adlı eseridir.

⁷⁰ Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, tahkik: Abdülmunim Halil, Beyrut, s.429.

⁷¹ Zeyla'î, *Tebyînü'l-Hakâik*, c.4, s.143.

⁷² İbn Abidin, *Resâil*, “Tenbihü'r-Rukûd, c.2, s.64.

⁷³ Mergînânî, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, tahkik: Talal Yusuf, Beyrut, c.3, s.85.

borç veren kişiyi bunu kabule mecbur kıldığımızda, ona büyük bir zarar vermiş oluruz. Dolayısıyla borçlunun, tedavülden kalkan paranın değerini vermesi icap eder. Bu uygulamada borçlu için bir haksızlık olmadığı gibi, borç veren için de bir fayda mevcuttur.

Fülüs ve benzeri paralar kesada uğradığında bu paralarla alınan borçlar, değeri üzerinden ödeneceğine göre, değer tespitinde dikkate alınacak vakit konusunda tercihe şayan olan görüş, paranın borç alındığı vaktin esas alınmasıdır. Çünkü borcun zimmette sabit olduğu vakit bu vakittir. Üstelik insanlar için zorluğu kaldıran, daha kolay bir yoldur. Paranın kıymetini belirlemede tedavülden kalktığı gün esas alınırsa büyük zorluk söz konusu olur. Çünkü bu tür durumlar aniden olabilmektedir. Bu da borçlu ve alacaklıyı niza ve husumete sevk edebilir.

2. İnkıtâ Hali

Fukahâ inkıtâ meselesinde dört görüşe ayrılmışlardır:

Birinci görüş:

İmam Ebu Hanife'ye göre inkıtâ, kesad gibidir. Alış-verişin fesadını gerektirir. Borçlanmada ise madeni paranın mislinin iadesi gerekir.⁷⁴

İbn-i Abidin ise inkıtâ konusunda iki görüş olduğunu belirtmektedir. Birincisi, Ebu Hanife'ye göre alış verişin kesad konusunda olduğu gibi fasid olmasıdır. Tercih edilen ikinci görüş ise madeni paranın yok olmasının son günündeki kıymetine göre iade edilmesi gerekir.⁷⁵

Fülüs paranın kesadı konusunda söylenen hususlar burada da geçerlidir.

---

⁷⁴İbn Abidin, *Resâil*, “Tenbihu'r-Rukud”, c.2, s.59.

⁷⁵İbn Abidin, *Resâil*, “Tenbihu'r-Rukud”, c.2, s.59.

İkinci görüş:

Hanefî mezhebinden İmam Muhammed⁷⁶ ve Hanbelîlere⁷⁷ göre ise madeni paranın yok olmasından önce en son günündeki kıymetine göre iade edilmesi gerekir. Hanefî mezhebindeki müftabih olan görüş budur.⁷⁸

İbni Abidin bu hususta, “İmam Muhammede göre tedavüldeki bu paralar bugün inkıtaya uğrasa, kıymetinin verilmesi gerekir. Fetva da buna göredir” demektedir.⁷⁹ Yine İbni Abidin başka bir ifadesinde ise, “muhtar olan görüşe göre, para inkıtaya uğrasa, inkıtadan önceki son gündeki altın ve gümüş karşılığı değeriyle ödenmelidir” demektedir.⁸⁰

İkinci görüşün deliline gelince; borcu ödemedede esas olan misliyle iadedir. Fakat para inkıtaya uğradığında misli ile iade imkânsız olduğundan kıymeti olan bedeli ödenir. Bu nedenle kıymetin takdiri ise yok olmadan önceki son güne göredir.⁸¹

Üçüncü görüş:

Hanefîlerden Ebû Yusuf ise borç alındığı gündeki kıymetine göre iade edileceği görüşündedir. Çünkü borç alındığı günden itibaren kişinin zimmetindedir.⁸²

Dördüncü görüş:

Şafiîlere⁸³ ve Mâlikîlere⁸⁴ göre inkıtaya uğraması durumunda, mümkün ise aynıyla iadesi gerekir. Aynıyla iadesi mümkün değilse kıymetini vermesi gerekir.

⁷⁶ Zeylaî, *Tebyinü'l-Hakâik*, c.4, s.142.

⁷⁷ İbn Kudame, *el-Muğnî*, c.4, s.396.

⁷⁸ İbn Abidin, *Resâil*, “Tenbihu'r-Rukud”, c.2, s.59.

⁷⁹ İbn Abidin, *Resâil*, “Tenbihu'r-Rukud”, c.2, s.59.

⁸⁰ İbn Abidin, *Resâil*, “Tenbihu'r-Rukud”, c.2, s.59.

⁸¹ İbn Abidin, *Resâil*, “Tenbihu'r-Rukud”, c.2, s.59.

⁸² Zeylaî, *Tebyinü'l-Hakâik*, c.4, s.142.

⁸³ İbn Hacer el-Heysemî, *Tuhfetü'l-Muhtac bi Şerhi'l-Minhac*, tahkik: Abdullah Muhammed, Beyrut, c.2, s.97.

⁸⁴ Rahûnî, *Haşiyetü'r- Rahûnî alâ Şerhi'z-Zerkânî li Muhtasar-ı Halil*, c.5, s.121.

Ancak bu görüş sahipleri kıymetinin vaktini takdir konusunda farklı görüştedirler. Şafiiler ise borcun istendiği gündeki kıymetinin takdir edileceği görüşündedir.⁸⁵ Bu konu Tuhfetü'l- Minhâc'da şöyle ifade edilmiştir: Para yok olduğunda misli varsa misli ile ödenir. Misli yoksa borcun istendiği gündeki kıymeti takdir edilir.⁸⁶

Mâlikîler ise kıymetinin belirlenme zamanı konusunda üç görüş belirtmişlerdir:

Meşhur olan birinci görüş, ödeme gününde ister ödensin ister ödenmesin paranın ödeme ya da yok olma zamanından hangisi daha uzunsa ona göre kıymeti takdir edilir. Borcun ödeme zamanından önce para yok olursa ödeme günündeki kıymeti takdir edilir. Borcun ödeme zamanından sonra para yok olursa paranın yok olduğu gündeki kıymeti takdir edilir.⁸⁷

İkinci görüş, birinci görüşle aynı olmakla birlikte şu şartı belirtmişlerdir: Borcun zamanında ödenmesi gerekir. Aksi takdirde borcunu zamanında ödemediği için zulmettiğinden yeni paradan aynı miktarı öder. Bu Huraşî ve Maliki mezhebindeki bazı müçtehitlerin görüşüdür.⁸⁸

Üçüncü görüş ise inkıta hükmünün verildiği zamandaki kıymetine göre takdir edilmesidir.⁸⁹

Tercih ettiğimiz görüş, , madeni para inkıtaya uğradığı zamandaki kıymetinin verilmesidir. Çünkü adalet ve insafa uygun olan budur. Para insanların itibar ettiği bir değerdir. Para yok olduktan sonra alacaklıya mislini zorla vermek ona haksızlıktır. Misliyle vermek, değerli bir şeyi borç veren kişiye değersiz bir şeyi iade etmek olur ki bu da haksızlıktır.

Paranın yok olması bir anda olduğundan kıymetinin takdir edilmesi zordur ve borçlu ile alacaklı arasında tartışmaya sebep olur. Bu nedenle borcun alındığı gündeki kıymetinin takdiri daha kolaydır.

---

⁸⁵ Heysemî, c.2, s.97.

⁸⁶ Heysemî, c.2, s.97.

⁸⁷ Uleyş, *Minehu 'l-Celil*, Beyrut, c.2, s.535.

⁸⁸ Uleyş, *Minehu 'l-Celil*, c.5, s.55.

⁸⁹ Uleyş, *Minehu 'l-Celil*, c.2, s.535.

3. Fiyatların Yükselmesi ve Düşmesi Durumu

Bu hususla ilgili İslam hukukçuları arasında üç farklı görüş bulunmaktadır.

Birinci görüş:

Maliki,⁹⁰ Şafii⁹¹ ve Hanbelîlerden⁹² oluşan çoğunluk ile Ebu Hanife'ye⁹³ göre, fülüs paraların değerinde artış veya kayıp olduğunda iadenin misliyle yapılması gerekmektedir. Alacaklının bundan başkasını talep hakkı yoktur. Ebu Yusuf'un ilk görüşü de bu şekildedir.⁹⁴ Behûfî bu konuda "Fülüs para yasaklanmadıysa, ister değeri artsın ister azalsın isterse tedavülden kalksın, misliyle ödenmesi gerekir" demektedir.⁹⁵ İmam Malik de Müdevvene'de geçtiği üzere "bir adama gitsem ve bana fülüs para olarak borç ver desem, adam da verse, o günlerde yüz fels bir dirheme denk geliyor olsa, fakat sonra değer kaybına uğrayıp bir dirheme ikiyüz fels oranına gerilese, bu durumda borcun ödenmesiyle ilgili ne dersiniz" diye kendisine sorulan soruya, artışa bakılmaz, aldığı öder" demiştir.⁹⁶

Birinci görüşün delilleri:

1. Para misli mallardandır. Paranın misli mal kabul edilmesinin sonucu olarak şunlar ortaya çıkmaktadır:

a. Sahih karzda ödeme misliyle yapılır. Bu, bütün fukahanın ittifak ettiği bir görüştür. Karz da bir malın, bedeli ödenmek üzere temlik edilmesidir.⁹⁷

b. Parada meydana gelen değer değişikliğinin para dışındaki misli mallara kıyaslanması bir diğer delildir. Mesela ceviz veya yumurta borç veren kişinin, bunların fiyatları değiştiğinde, değişiklik miktarınca bir bedel talep etmesi nasıl caiz

⁹⁰ Malik b. Enes, *el-Müdevvene*, c.4, s.153.

⁹¹ Remlî, *Nihayetü'l-Muhtac*, c.3, s.412.

⁹² Buhûfî, *Keşşafu'l-Kinâ*, Beyrut, c.3, s.367.

⁹³ Kasânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2.baskı, 1986 Beyrut, c.5, s.242.

⁹⁴ İbni Abidin, *Resâil*, "Tenbihu'r-Rukud", c.2, s.60.

⁹⁵ Buhûfî, *Keşşafu'l-Kinâ*, c.3, s.367.

⁹⁶ *Müdevvene*, c.4, s.153.

⁹⁷ Rahûnî, c.5, s.118.

değilse, para değerinin değişmesi halinde de ayrı bir bedel talep edemez. Çünkü bu değişiklik, borcun misliyle ödenmesini engellemez.⁹⁸

c. Bir diğer kıyas da, selem akdinde akde konu olan malın değerinin artması durumuyla ilgili olandır. Malın değerinin artması, selem akdinde anlaşılan bedelin artmasını gerektirmez. Borcun ödenmesinde de durum böyledir.⁹⁹

İkinci görüş:

Hanefilerden İmam Ebu Yusuf, fülüs paranın değerinde artış veya kayıp meydana geldiğinde ödemenin misliyle değil kıymetiyle yapılmasının gerektiği kanaatindedir. Bu ödeme, borcu aldığı günün değeri üzerinden tedavüldeki parayla yapılmalıdır.¹⁰⁰ Hanefi mezhebinde fetvaya esas olan görüş de budur.¹⁰¹

İkinci görüşün delilleri:

1. Para değerinin artışı veya kaybı halinde değeriyle ödeme yapma, adalet ve insaf ilkesine daha yakındır. Çünkü paraların misli oluşu, ceviz ve yumurta gibi diğer malların misli oluşundan farklıdır. İtibari paraların kesad veya değer kaybı durumunda misli oluşu, değerinin sabit olması durumundaki misli oluşundan da farklılık arz eder. Bunun sebebi de, itibari paraların zatında bulunmayan bir harici vasıfla ilgili olmasıdır. Çünkü bunların para niteliğini kazanması zati itibariyle değil, insanların bunu para olarak benimsemiş olmalarındandır. Üstelik borçlarda vasıfların muteber olduğu bilinen bir esastır. Buna binaen değer kaybında kıymeti üzerinden ödeme yapılmalıdır.¹⁰²

2. Borç alan kimse, hakikatte bir malda tecessüm eden değeri borç almıştır. Karzda misliyle iade gerektiğine göre, iki mal arasında adaletin gerçekleşmesi adına,

⁹⁸ Şâ'ir, *Eserü't-Tegayyur fi Kıymeti'n-Nukud ale'l-İltizâmâti'l-Maliyye fi'l-Fıkhî'l-İslami*, 1.baskı, 2004 İskenderiye, s.348.

⁹⁹ Celalüddin es-Suyutî, *el-Hâvi li'l-Fetâvâ*, 1982 Beyrut, c.1, s.96.

¹⁰⁰ İbni Abidin, "Tenbihu'r-Rukud", *Resâil*, c.2, s. 60.

¹⁰¹ İbni Abidin, "Tenbihu'r-Rukud", *Resâil*, c.2, s. 60.

¹⁰² İbn Hüمام, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, c.7, s.157.

iade edilenin, borç alınan eşit olması gerekir ki bu durumda kıymeti üzerinden ödemek gerçekte misliyle ödeme yapma mesabesindedir.¹⁰³

Ebu Yusuf ile cumhur arasındaki görüş ayrılığının sebebi, fülüsü nitelendirmedeki farklı anlayışlardır. Cumhur, fülüs parayı dinar ve dirhemle daimi bir şekilde alakası bulunmayan müstakil bir itibari para olarak görmektedir. Bir miktar fülüs para borç alan kimse, değerine bakmaksızın aynı miktarı ödemelidir. Ebu Yusuf ise, fülüs parayı dirhemin parçası konumundaki bir itibari para olarak görmektedir. Borçlanırken maksad, fülüs paranın miktarı değildir. Esas amaç fülüsü ifade edilen bir miktar dirhem borç alınmasıdır. Bu nedenle dirhem parçalarının fülüs suretinde iade edilmesi gerekmektedir. Ödenen fülüsün miktarı borç alınan fülüsün miktarından farklı olsa da, misline değil, paraya itibar edilir.

Üçüncü görüş:

Maliki fakih Rahûnî, mezhebindeki meşhur olan görüşten farklı olarak, değer farklılığının fahiş veya basit olması arasında ayırım yapılmasını esas alan bir görüş benimsemiştir. Buna göre, eğer değer değişikliği fahiş ise, borç değeri üzerinden, basit ise misliyle ödenmelidir.¹⁰⁴

Bu görüşü benimseyenler, para değişikliği fahiş miktarda olması halinde borç veren kişiyi, sadece verdiği miktarı kabule zorlamak, ona haksızlık olacağını söylemişlerdir. Çünkü borç veren kişi, bir malı verirken aynı değeriyle onu geri ödemek üzere vermiştir. Verdiğine göre değeri azalmış bir malın geri ödenmesi ona karşı açık bir haksızlıktır. Fakat basit değer değişimleri normal karşılandığı gibi her hangi bir anlaşmazlığa da sevk etmez.¹⁰⁵

Tercih:

Kanaatimizce, değer değişikliğinde fahiş-basit ayırımını esas alan Maliki fakih Rahûnî'nin görüşü tercihe şayan olandır. Buna göre fahiş değer değişikliğinde, değeriyle ödeme yapılmalıdır. Çünkü bu uygulama, borç veren kimsenin uğrayacağı

---

¹⁰³Şâ'ir, s.348.

¹⁰⁴Rahûnî, c.5, s.118.

¹⁰⁵Rahûnî, c.5, s.118.

haksızlığı ortadan kaldırmaktadır. Basit değer değişikliği, her hangi bir anlaşmazlığa sebep olmayacağı ve taraflar arasında normal karşılandığı için ödemenin misliyle yapılması gerekir.

IV. Kâğıt Paralarda Değer Değişiminin Hükümü

Günümüzde, altın ve gümüşe ya da diğer para birimlerine oranla kâğıt paraların değerinde etkili olan pek çok iktisadi problem ortaya çıkmıştır. Üstelik bu problemler, iktisatçıların “enflasyon” diye ifade ettikleri, paranın alım gücünde de etkili olmaktadır. Günümüz devletlerinin çoğunun ekonomi politikası, altına veya diğer paralara oranla kendi para birimlerinde değer kaybına sebep olabilmektedir.

Bazen de tam tersi, değer artışı görülebilmektedir. Bunun sebebi de ülkelerin maruz kaldığı şartlardır. Kâğıt paralar ortaya çıktığı günden bu yana pek çok sıkıntı da yanı başlarında onlara eşlik etmiş, önemli değişikliklere sebep olmuş ve alım gücünde gelgitler meydana getirmiştir. Belki de bu olgunun en büyük delillerinden biri, ülkenin içinden geçtiği siyasi koşulların etkisiyle, Türk para birimi liranın, Amerikan doları ve Avrupa para birimi avro karşısında yaşadığı değer kaybıdır. Daha önce de Irak ve Suriye para birimlerinin yaşadığı kayıplar da halen devam etmekte olan krizlerdir. Bir Amerikan doları daha önce yaklaşık olarak elli Suriye lirasına eşitti. Şimdi ise yüz elli Suriye lirasını geçmiş durumdadır.

Konun çağdaş bir konu olması sebebiyle muasır İslam hukukçuları değişik bakış açıları geliştirmişlerdir. Bir kısmı, değer değişimi hususunda fülüs paralara kıyaslarken, bir kısmı da kendisine özgü hükümleri olan ayrı bir konu olarak ele almıştır. Bu görüş ayrılıkları bilahare ele alacağımız başlıkta açıkça görülecektir.

1. Kâğıt Paralarda Değer Değişikliği Konusunda İslam Hukukçularının Görüşleri

Bu hususta İslam hukukçularının görüşlerini altıyla sınırlamak mümkündür.

Birinci görüş:

Muasır İslam hukukçularının bir kısmı, cumhur fukahanın da benimsediği, kâğıt paralarda değer değişimi olduğunda misliyle ödeme yapılmasının gerekliliğini savunan görüştür. Ali Sâlûs, Yusuf Kardavî, Hüsamüddin Afane bu görüşteki muasır

alimler arasında sayılabilir.¹⁰⁶ Bu görüş şartlar ne kadar değişirse değişsin, bunu dikkate almaksızın misliyle ödemeyi benimser.¹⁰⁷

Cidde merkezli İslam Fıkıh Konseyi de, 10-15 Aralık 1988 tarihleri arasında Kuveyt'te gerçekleştirdiği 5. Dönem çalışmalarında bu görüşü benimsemiştir. Karar metni şöyledir:

“Herhangi bir para birimiyle sabit olan borçların ödenmesinde, değeriyle değil, misliyle ödeme esastır. Çünkü borçlar misliyle ödenir. Kaynağı ne olursa olsun, zimmette sabit olan borçları fiyat endekslerine bağlamak caiz değildir.”¹⁰⁸

Birinci görüşün delilleri:

1. Altın ve gümüş paraya kıyas. Buna göre, altın ve gümüş para misliyle ödendiği gibi, kağıt para da misliyle ödenir. Çünkü kağıt para artık altın ve gümüş paranın yerini almıştır. Günümüzde insanlar işlerinde altın ve gümüş para kullanmıyorlar. Bilakis, bütün dünyada yaygın ve üstün hale gelmiştir. Her türlü işlem bu kağıt paralarla yapılmaktadır. Üstelik yasal merciler de bu paraları esas alıyorlar. Böylece altın ve gümüş para kadar kuvvetli para haline gelmiş oluyor.¹⁰⁹

2. Sünnet, borcun kıymetiyle değil, misliyle ödeneceğini açıklamıştır. Hz. Peygamber (sav)'in şu hadisleri örnek olarak zikredilebilir:

“Altın altınla, gümüş gümüşle değiştirildiğinde, misli misline, eşit olarak ve peşin olmalıdır. Bu sınıflar değiştiğinde peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi satabilirsiniz.”¹¹⁰

---

¹⁰⁶ Bkz. Ali Sâlûs, “Eseru Tegayyuri Kıymeti'n-Nukud fi'l-Hukuk ve'l-İltizamât”, *Mecelletü Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslami*, Cidde, 5. Dönem, 5. Sayı, 3. Cüz, 1988, s.1748; Yusuf Kardavî, *Fetâvâ Muâsıra*, 3.baskı, 1987, s.612; Ebu Ferha, *Tegayyuru Kıymeti'l-Umlu*, s.88.

¹⁰⁷ Bkz. Huraşi, *Şerhu Muhtasari Halil*, c.5, s.55; Remli, *Nihayetü'l-Muhtac*, c.4, s.228; İbn Kudame, *el-Muğni*, c.4, s.396; İbn Abidin, “Tenbihu'r-Rukud” *Resâil*, c.2, s.60.

¹⁰⁸ *Mecelletü Mecme'i'l-Fıkhi'l-İslami*, Cidde, 5.dönem, 5.sayı, 3.cüz, yıl 1988, s.2261.

¹⁰⁹ Takıyyüddin el-Osmânî, *Buhus fi Kadâyâ Fıkhiyye Muasıra*, 2.baskı, 2003 Dimeşk, s.192; Sâlûs, *Mevsûatü'l-Kadâyâ'l-Fıkhiyyeti'l-Muasıra ve'l-İktisadi'l-İslami*, 7.baskı, Katar, s.420.

¹¹⁰ Müslim, *Sahih*, Musâkât, c.3, s.1210; Tirmizi, *Sünen*, c.3, s.541; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, c.5, s.454.

“Altını altına karşılık ancak misli misline satın, bir kısmını diğerinden fazla yapmayın. Gümüşü de ancak misli misline satın, bir kısmını diğerinden fazla yapmayın. Hazır olanı olmayan karşılığında satmayın (yani peşin satın).”¹¹¹

Abdullah b. Ömer (ra)’den rivayet edildiğine göre, “Hz. Peygamber (sav)’e geldim ve “Bakî’ye (Medine yakınlarında bir yer adı) karşılık devemi satmak istiyorum. Dinarla satacağım, dirhem alacağım. Dirhemle satacağım, dinar alacağım.” dedim. Hz. Peygamber de buna mukabil, “aranızda herhangi bir şey olmadan ayrılmadıkça ve günün fiyatları üzerinden almanda bir beis yoktur” buyurdular.¹¹²

Bu hadisler göstermektedir ki, borçlar kıymetiyle değil, misliyle ödenir. Mislinin ödenmesi mümkün olmadığında ise onun yerini tutacak şeyle ödeme yapılır. Bu da ödeme vaktindeki döviz fiyatlarıdır, borcun sabit olduğu günün fiyatları değil.¹¹³

3. Bu konuda ölçü sünnet-i seniyye ve icmadır. Bu hususta sahabeden, tabiin ve müçtehit imamlardan herhangi bir muhalefet de varit değildir. İctihadın naslar ve icma ışığında olması gerekir.¹¹⁴

4. Değeriyle ödeme, tarafları anlaşmazlığa ve husumete götürecek bir bilinmezlik halidir. Misliyle ödeme ise bilinmezlik unsuru taşımaz. Çünkü aksi halde borç veren ne alacağını bilemez. Borç alan ne isteneceğini bilemez. Her iki taraf da, değer artışı veya kaybı söz konusu olduğunda, değeri tespitinde sığınacağı ölçüyü bilemezler.¹¹⁵

---

¹¹¹ Buhari, *Sahih*, Cumu’a, c.3, s.74; Beyhakî, c.5, s.453.

¹¹² Ebu Davud, *Sünen*, Buyû’, Bab fi iktizai’z-zehebi minel-varak, c.3, s.255; Nesâî, *Sünen-i Kübra*, c.4, s.34.

¹¹³ Muhammed Osman Şübeyr, *el-Muamelatü’l-Maliyye el-Muasıra*, 6.baskı, 2007 Ürdün, s.171-172.

¹¹⁴ Sâlûs, *Mevsuatü’l-Kadâyâ’l-Fıkhîyyetü’l-Muasıra*, s.420.

¹¹⁵ Sâlûs, *Mevsuatü’l-Kadâyâ’l-Fıkhîyyetü’l-Muasıra*, s.420.

5. Değerin esas alınacağını söylemek, parayı para olmaktan çıkarır. Dolayısıyla, sayılamayacak kadar problem sonuç olarak karşımıza çıkar.¹¹⁶
6. İslam hukukunda borç ödemede değer değil de mislin esas alınması istikrar kazanmış bir görüştür. Uluslararası kanunlar da bunu benimsemektedir. Uluslararası borçlar da misliyle ödenir. İslam hukukuyla uyumlu olup çatışmayan bu kanunların terkinin İslam devletlerinden nasıl isteyebiliriz?¹¹⁷
7. Kredi borcunun değerine göre geri ödenmesini savunanlar sadece değerdeki azalmayı dikkate alıyorlar. Eğer değer esas alınıyorsa, hem artış hem de eksilme birlikte dikkate alınmalıdır.¹¹⁸
8. Enflasyon artışı paranın değerinin azalması anlamına gelmektedir. Burada enflasyon artışının islami bankaların elde ettiği kardan, faizli bankaların belirlediği faiz oranından fazla olabileceği düşünülebilir. Bu durumda kredi, değerine göre geri ödenirse yatırıma ve bankalarla iş yapmaya ihtiyaç kalmaz. Malı, değeri üzerinden geri ödeyecek ve bazen yüzde yüzleri bulan enflasyon artışını karşılayacak bir kredi kullanıcısına vermemiz yeterli olacaktır.¹¹⁹
9. Kredi verme iyilik yapma esasına dayalı bir akittir. Sevabı vardır ve mükâfatını da Allah verecektir. Bazen bu “tasadduk etmeniz sizin için daha hayırlıdır”¹²⁰ ayetinin hükmünce tasadduğa dönüşebilir. Bu durumda enflasyonun getireceği farkı karşılaması, sistemin getirdiği kötü sonuçlara katlanması borçludan nasıl beklenebilir?
10. Enflasyon, çağdaş para sisteminin doğurduğu kötü sonuçlardan sayılır. Bu halde, bu kötü sonuçları üstlenen kişi borçlu mu olmalıdır? Faizli bankacılık alanında

---

¹¹⁶Ebu Ferha, *Tagayyuru Kıymeti 'nukud*, s.90.

¹¹⁷Sâlûs, *Mevsuatü 'l-Kadâyâ 'l-Fıkhıyyetü 'l-Muasıra*, s.420.

¹¹⁸Sâlûs, *Mevsuatü 'l-Kadâyâ 'l-Fıkhıyyetü 'l-Muasıra*, s.421.

¹¹⁹Sâlûs, *Mevsuatü 'l-Kadâyâ 'l-Fıkhıyyetü 'l-Muasıra*, s.422.

¹²⁰Bakara, 2/280.

sunduğumuz gibi dünyaya örnek olarak sunabileceğimiz alternatif bir para sistemini araştırmamız gerekmez mi?¹²¹

11. Daha sağlam duran, daha az değer kaybeden para üzerinden borç vermesi, borç verenin hakkıdır. Buna göre dilerse altın, gümüş veya kendisi için daha faydalı olduğunu düşündüğü bir para birimi üzerinden borç verebilir. Bu husus, kağıt paranın değer kaybından dolayı borç vermekten kaçınan kimseler için bir çıkış yolunun bulunmasına yardımcı olabilir. Fakat bundan sonra iş umduğundan farklı farklı bir şekilde gelişirse, verdiği borcun mislinden fazlasını isteme hakkı borç veren söz konusu değildir. Bu durumda, borç verme dışında birikimi değer kaybına uğrayan kimseler ne yapacaktır?¹²²

12. Hakları ve vadeli borçları fiyat endeksine bağlama meselesi, birbirinden ayırlamayacak kadar genel bir konu için mevzubahistir. Ya bütün hak ve borçlar için dikkate alınacaktır ya da hiçbiri için söz konusu edilmemelidir. Bir kısmında dikkate alınıp bir kısmında alınmaması bir haksızlıktır. En büyük haksızlık da bir kimse için söz konusu olan hak veya borçta dikkate alınıp başka birisi için göz ardı edilmesidir.¹²³

İkinci Görüş:

Çağdaş âlimlerden bir kısmı da, kağıt paranın değeri değiştiğinde borcun değerine göre ödenmesinin vacip olduğu görüşündedir. Dr. Ali Muhyiddin Karadağî¹²⁴ ile sunduğu iki çözüm önerisinden birine göre Dr. Muhammed Süleyman

¹²¹ Sâlıs, *Mevsuatü'l-Kadâyâ'l-Fıkhîyyetü'l-Muasıra*, s.422.

¹²² Sâlıs, *Mevsuatü'l-Kadâyâ'l-Fıkhîyyetü'l-Muasıra*, s.422.

¹²³ Sâlıs, *Mevsuatü'l-Kadâyâ'l-Fıkhîyyetü'l-Muasıra*, s.422.

¹²⁴ Karadağî, bu görüşün, taraflardan birinin inat etmesi durumunda geçerli olduğunu savunmakta, tarafların artışa veya eksilmeye razı olması halinde ise hiçbir fakihin buna karşı çıkmayacağını, İslam'ın da benimsediği hususun bu olduğunu söylemektedir. Bkz. "Tezebzübü Kıymeti'n-Nukûdü'l-Varakıyye ve Eseruhû ale'l-Hukuki ve'l-İltizâmâtî alâ Dav'i Kavaidi'l-Fıkhî'l-İslamî" İslam Fıkıh Konseyi, 5. Dönem, 5. Sayı, 3. Cüz, s.1801, yıl:1988. Ayrıca bkz. Karadâğî, *Buhûs fi'l-İktisadi'l-İslami* s.33, Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 2002.

el-Eşkar, bu grup alimlerdendir.¹²⁵ Bu görüş, ödeme anında değer artışı veya azalması şeklinde bir değişiklik olduğunda borcun değeri üzerinden verilmesinin gerekliliğini savunan Hanefilerden Ebu Yusuf'un görüşünden¹²⁶ yararlanmaktadır.

Bu görüşü savunanların delillerine gelince;

1. Bu hususta kağıt paranın altınla kıyaslanması batıl bir kıyastır, çünkü kıyas ma'al-fârik'tır. Kağıt para, bazı yönlerden altın ve gümüşten farklıdır.

a. Altın ve gümüş zâtı itibariyle paradır, kendi zatında değerini korumaktadır. Halbuki kağıt para örf ve terim itibariyle paradır, zati değeri yoktur.

b. Altın ve gümüşten yapılmış zâtî değeri olan para ağırlığına göre işlem görür. Ağırlığı arttıkça değeri de artar. Fakat kağıt paralarda ağırlığın önemi yoktur ki her konuda altın ve gümüş gibi olabilsin. Bu sebeple İmam Şafii, "altın ve gümüş her şeyden farklıdır, diğerleri buna kıyaslanamaz" demektir.¹²⁷

c. Altın ve gümüş para tabiatı icabı paradır. Para özelliği iptal edilse bile değeri baki kalır. Kağıt paranın para özelliği iptal edilse, hiçbir değeri kalmaz.¹²⁸

2. Bu görüşü savunanlar, fülüs tipi paranın değerinde artış veya azalma söz konusu olduğunda değeri üzerinden ödemenin gerekliliğini söyleyen Ebu Yusuf'un görüşünü delil olarak kullanmaktadırlar. Hanefiler nezdinde tercihe şayan olan görüş de budur. Bu görüştekiler, Ebu Yusuf'un içtihadının pekçok şer'i kaideye dayandığını ifade ederler: "Zaruret" kaidesi, "zarar zararla giderilmez", "zaruret, mikdarınca takdir olunur", "sıkıntıyı giderme", "ihtiyaç ister umumi olsun isterse hususi olsun, zaruret konumuna tenzil olunur" kaideleri gibi.¹²⁹

---

¹²⁵ El-Eşkar, Muhammed Süleyman, "en-Nukûd ve Tekallübü Kıymetiha" Cidde İslam Fıkıh Konseyi, 5. Dönem, 5. Sayı, 3. Cüz, s.1689, 1988.

¹²⁶ İbn Abidin, "Tenbihü'r-Rukûd", *Resail*, c.2, s.60.

¹²⁷ Şafii, *el-Ümm*, tahkik: Muhammed Zühri en-Neccâr, Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, c.3, s.99, Mısır.

¹²⁸ Karadağî, *Buhûs fi'l-İktisadi'l-İslami*, s.59-63.

¹²⁹ Ferfûr, "Ahkamu'n-nukûdi'l-Evrâk fi'l-Fıkhi'l-İslami, Cidde İslam Fıkıh Konseyi, 5. Dönem, 5. Sayı, 3. Cüz, s.1774, sene 1988; 'Acil Casim en-Neşimî, "Tegayyuru Kıymeti'l-

3. Para değerinin artması veya eksilmesi sonradan parada sözkonusu olabilecek kusur gibidir. Sonradan meydana gelen bu haksızlık, değer üzerinden ödeme yapılarak giderilir, akit iptal edilmez. Tıpkı paranın tedavülden kalkması halinde olduğu gibi.¹³⁰

4. İstihsanla amel etme imkanı da bir diğer delildir. Bu görüşü savunanlar, celi kıyasa göre fülüsteki değer artışında veya azalmasında altın ve gümüş parada olduğu gibi borcun misliyle ödenmesi gerekir, demişlerdir. Çünkü her ikisinin de ortak illeti para olma özelliğidir. Fakat bu durumda Hanefilerin görüşüne göre, celi kıyas terkedilerek istihsanla amel edilmiş, maslahat ve zaruret delili dikkate alınarak değeri üzerinden ödenmesini gerektiren hafî kıyas tercih edilmiştir. İstihsanın üzerine bina edildiği gizli illet, her iki para türünün de para olma özelliklerinin farklı olmasıdır. Bu farklı para türlerinin para olma (semeniyet) illetinde buluşmaları, istihsana engel değildir. Çünkü altın ve gümüş paraların semeniyet özelliği hiçbir zaman ortadan kalkmaz. Tabiatı icabı paradır. Değerinde biraz azalma olmasının, taraflar için akdi feshetmeyi haklı kılacak bir zarar doğurmaz. Kağıt para ise semeniyet özelliği iptal edilebilir. Bazen de çok değer kaybına uğrar. Bu durumda borcun meşgul ettiği zimmette meydana getirdiği sonuçlar dikkate alınır. Sonuç olarak kağıt paranın değer kaybı durumunda altın ve gümüş paraya denkliği özelliği ortadan kalkar. Bu durumun maslahat ve zaruret gereğince istihsanen dikkate alınması Hanefilere göre mümkündür.¹³¹

5. İslam hukuku faizi kesin olarak yasaklarken “Şayet faizden tevbe ederseniz, anaparanız sizindir. Ne zulmedersiniz, ne de haksızlığa uğrarsınız”¹³² ayetinin de ifade ettiği gibi haksızlığı önlemeyi hedeflemiştir. Bir taraftan borç veren kişinin, borçlunun malını haksız yere yemesi zulüm olarak görülürken, diğer taraftan borç

Umlu fi'l-Fıkhi'l-İslami” Cidde İslam Fıkıh Konseyi, 5. Dönem, 5. Sayı, 3. Cüz, s.1663, sene 1988.

¹³⁰Acil Casim en-Neşîmî, s.1663; Ferfur, s.1773.

¹³¹Acil Casim en-Neşîmî, s.1664; Ferfur, s.1773-1774.

¹³²Bakara, 2/279.

verenin malını borçluya haksız yere yedirmek de başka bir haksızlıktır. İslam her iki haksızlıktan da uzaktır.¹³³

6. Bu görüşte olanların bir başka iddiası da şudur: Para değerinde artma veya azalma olduğunda misliyle geri ödemeyi şart koşarsak sonuç olarak ya Müslümanlar borç vermeyi tamamen terk edecekler, ya kesin zararlara razı olacaklar, ya haram olduğuna inandıkları faizi almaya cesaret edecekler ya da şer'i hükümlere karşı hile-i şer'iyeye başvuracaklardır. Zaten faizcilerin bu hususta pek çok hileleri mevcuttur.¹³⁴

7. İslam adalet ve insaf dinidir. Borçluya karşı insafli olmayı teşvik ettiği gibi borç verene karşı haksızlığı da onaylamaz. Kağıt para meydana getirdiği değer kaybı sebebiyle enflasyon, borç verene zulmeder. Bu da borç veren için verdiğiinden daha azını elde etmesi gibi karz-ı hasenin gerçek değerinin ortadan kalkması demektir. İşte bu, içine sıkça düştüğümüz ve çıkmaya çalıştığımız olumsuz faizin ta kendisidir. Bu probleminden çıkış için tek yol, geri ödemenin değer üzerinden yapılabilmesidir.¹³⁵

Üçüncü Görüş:

Dr. Nizar el-‘Ânî, Dr. Acil Casim Neşîmî, Dr. Abdüllatif Ferfur gibi bazı muasır alimler de para değerinde basit ve fahiş farklılık şeklinde ayırım yapmayı tercih etmişlerdir.¹³⁶ Buna göre, para değerindeki değişim basit ise borcun misliyle ödenmesi, fahiş ise değeriyle ödenmesi gerekir ki, fülüs paradaki değer artışı veya azalması durumunda ödemenin hükmüyle ilgili maliki fakih Rahunî'nin görüşü de böyledir.¹³⁷

Bu görüştekiler, basit değişikliğin adeten müsamaha ile karşılanmasını, borçlular arasında herhangi bir çekişmeye ve görüş ayrılığına sebep olmamasını esas

¹³³ El-Eşkar, s.1687.

¹³⁴ El-Eşkar, s.1687.

¹³⁵ Ebu Ferha, *Tagayyuru Kîmeti'n-Nukûd*, s.85.

¹³⁶ Bkz. Nizar el-‘Ânî, *Ahkâmu tagayyuri kîmeti'l-Umleti'n-Nakdiyye ve eseruha fi tesdîdi'l-Kardi*, Daru'n-Nefâis, Ürdün, 2000, s.132; 'Acil Casim en-Neşîmî, s.1663; Ferfur, s.1771.

¹³⁷ Rahûnî, *Haşiyetü'r- Rahûnî*, c.5, s.118.

almışlardır. Zira muamelatta basit değer değişiklikleri her zaman vardır. Bunu dikkate alırsak insanlar için sıkıntı ortaya çıkar. Fahiş değişiklik ise böyle değildir. Bu durumda misliyle ödeme, çekişmeye ve anlaşmazlığa sebep olur, değer artışı ve azalması durumunda taraflardan birinin haksızlığa uğraması sonucunu doğurur.¹³⁸

Basit değişimle fahiş değişim arasındaki ayırım için kullanılan bazı kriterler mevcuttur:

1. kriter: Bazı alimler bu değişikliği değerın yarısı şeklinde takdir etmektedirler. Şayet artış veya eksilme değerin yarısına ulaşır veya geçerse fahiş değişim söz konusu olur. Yarıdan az ise basit değişim mevcuttur.¹³⁹

2. kriter: Bazıları ise bu değişikliğin miktarını dörtte bir olarak belirlemektedir. Değer değişimi dörtte bire ulaşırfa fahiş, daha az olursa basit değişim söz konusudur.

3. Kriter: Alanında uzman ticaret erbabının görüşü de bir diğer kriterdir. Onların basit olarak gördüğü farklılık basittir, fahiş olarak gördüğü de fahiştir.¹⁴⁰

4. kriter: fahiş değişikliğin yetkili otorite tarafından takdir edilmesidir. Çünkü yetkili otorite kamu yararını bilmede ve belirlemede herkesten daha çok imkana sahiptir.¹⁴¹

Dördüncü Görüş:

Dr. Muhammed Yusuf Kasım, borcun ödenme şekliyle ilgili olarak şu iki durum arasında ayırım yapılmasının gerekliliği görüşünü benimsemiştir:

a. İttifak edilen tarihte ödemenin yapılması. Bu durumda borcun değeriyle değil, misliyle ödenmesi gerekir. Anlaşmaya göre borç vadesinde ödenmiş ve sona ermiştir. Sürenin uzun olduğu söylenemez. Para değerindeki kayıp bu durumda alacaklı sebebiyle meydana gelmiş olabilir. Çünkü vadeyi belirleyen alacaklının kendisidir. Her iki taraf da buna razı olmuştur.

---

¹³⁸Acil Casim en-Neşimî, 1664.

¹³⁹El-‘Ânî, s.132.

¹⁴⁰Ferfur, s. 1772.

¹⁴¹en-Neşimî, s.1664.

b. belirlenen tarihte borcun ödenmemesi: Bu durumda da iki hali birbirinden ayırmak gerekmektedir:

aa. Vaktinde ödenmemesi elde olmayan sebeplerden dolayı ise, borcun misliyle ödenmesi gerekmektedir. Çünkü alacaklı, “eğer borçlu darda ise rahatlayıncaya kadar mühlet vermek gerekir”¹⁴² diyen ayetin hükmünce, darlık halindeki borçlunun borcunu ödeyecek hale gelinceye kadar beklemesi gerekir. Hatta “tasadduk etmeniz sizin için daha hayırlıdır”¹⁴³ ayetine göre, alacaklının borcundan vazgeçerek borçluya Allah rızası için tasadduk etmesi tavsiye edilmiştir.

bb. Borçlu, borcunu vaktinde ödemeye imkânı olduğu halde ihmal ediyorsa, bu durumda borcun değeri üzerinden ödenmesi gerekir. Çünkü bu durumda borçlu haksızdır. “Zengin borcunu ihmal etmesi zulümdür”¹⁴⁴ hadisi de bunu ifade etmektedir. Borçlu bu haksız fiilinden hem dünyada hem de ahirette sorumludur. Dolayısıyla bu borç süresinde paranın değerinde meydana gelen kayıpları tazmin etmelidir.

Beşinci Görüş:

Mustafa Zerka, Muhammed Fethi Derîni ise daha farklı bir görüşü benimseyerek para değerindeki değişikliğin şartlarına bakılması gerektiğini savunmaktadır.¹⁴⁵ Çünkü adil çözüm, zararın akdin her iki tarafına paylaştırılmasıyla mümkündür. Ne tek başına alacaklı ne de tek başına borçlu zararı üstlenmelidir. Fakat Zerka bunu değer farklılığının fahiş olmakla sınırlamaktadır. Fahiş farklılık da paranın değerinin üçte ikisini geçmesi, üçte birinden daha az bir değere gerilemesi halinde söz konusu olabilir. Derîni bu görüşün Hanefi fikhından elde edilmiş olduğunu zikreder. Zira, İbn Abidin “Tenbihü’r-Rukûd ‘alâ Mesâilî’n-Nukûd” adlı

¹⁴²Bakara, 2/280.

¹⁴³Bakara, 2/280.

¹⁴⁴Buhari, *Sahih*, Cumu’a, 3/94; Müslim, *Sahih*, Müsâkât, 3/1197.

¹⁴⁵Ebu Ferha, *Tagayyuru Kîmeti’n-Nukûd*, s. 95. (Mustafa Zerka, “İnhîfâdi Kıymeti’l-Umle ve Eseruhu ale’d-Duyûni’s-Sâbîkâ”, *Mecelletü’l-İktisadi’l-İslamî*, sayı 181, yıl 1416 (h), s. 39’dan naklen.); Muhammed Fethi Derîni, *en-Nazariyyâtü’l-Fıkhîyye*, Matbaatü Câmi’ati Dimeşk, Suriye, 4. Baskı, 1997, s.149.

eserinde konuyu genel olarak ele alarak, para değerinin artması veya azalması halinde sorunun tarafların, değer değişiminin orta noktasında sulh yapmak suretiyle çözülebileceğini belirtmektedir.¹⁴⁶

Beşinci görüşün deliline gelince; Mustafa Zerka görüşünü şunlarla delillendirmektedir:¹⁴⁷

1. Para değerinde kayıp olduğunda borcun misliyle ödeneceğine hükmetmek alacaklı için büyük bir zarar doğurur.

2. Para değerinde şiddetli bir kayıp olduktan sonra borçluya borcunu değeri üzerinden ödemekle yükümlü tutmak, kaldırmayacağı kadar büyük bir sıkıntıya sokmak demektir.

3. Adalet ve insaf şeriatın en önemli niteliklerindedir. Her iki çözüm de (misliyle veya değeriyle ödeme) adil değildir, bu nedenle de reddedilmelidir.

4. Adil çözüm öyleyse, beşeri hukuktaki öngörülemeyen şartlar nazariyesinin hükümlerine göre hükmetmek ve zararı, akdin her iki tarafına da eşitçe yüklemektir. Bu durumda her iki taraf da değer farkının yarısını üstlenmiş olacaktır.

Altıncı Görüş:

Muhammed Osman Şübeyr, sunduğu iki çözüm önerisinden birinde Muhammed Süleyman el-Eşkar, Abdülaziz Bayındır, Hayrettin Karaman ve Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Şurası ise enflasyon oranı olarak adlandırılan rakama denk bir yüzdelik oranın borca eklenmesi görüşünü benimsemiştir. Hükümetlerin bu oranı uzmanlar marifetiyle belirlemesi mümkündür.¹⁴⁸

Bu görüşün delillerine gelince;

---

¹⁴⁶ Derîni, s.149.

¹⁴⁷ Ebu Ferha, s.95.

¹⁴⁸ Muhammed Osman Şübeyr, *el-Muâmelâtü'l-Maliyyeti'l-Muâsıra*, s.171; el-Eşkar, s. 1689; Abdülaziz Bayındır, <http://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/islam-fikhi-acisindan-borclanmalarda-enflasyon-farki.html>; Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00133.html>; Yüksek Din Şurası Kararları, 29.01.2009 ve 23.01.2012 tarihli kararlar.

1. Bu çözüm insanların kabulüne en yakın olanıdır.
2. Yüzdelik oran borcun tescil ve takibi için yapılan masrafları karşıladığı gibi para değerindeki kaybı da tam olarak karşılar.
3. Yüzdelik oran uygulamasında haksızlığı giderme, durumu düzeltme, vadeli mübadelelerde malın değerini koruma imkanı söz konusudur.¹⁴⁹

2. Değer Belirleme Kriteri

Gerektiğinde değer takdiri için üç farklı yöntem mevcuttur:

1. Altınla değerlendirme.¹⁵⁰ Sanki bu yöntem en kolay kabul edilebilir, teamüle en uygun, insanların da en çok rağbetine mazhar olacak bir değerlendirme gibi görünmektedir. Üstelik geçmiş asırlardan bu yana bu uygulamanın belirli istikrarı mevcuttur. Fukaha nezdinde kıymet takdirinde asıl ölçü de altındır.¹⁵¹
2. Eşya sepetiyle değerlendirme.¹⁵² Yaşamsal temel gıda maddeleri bir sepete konur ve geçen sene boyunca ağırlık ve fiyat bakımından uğradığı genel değişim oranı hesap edilir. Sonra da araştırma konusu olan sene ile kıyaslaması yapılır. Buna karşılaştırmalı rakamlara endeksleme denmektedir.¹⁵³
3. Güçlü para birimiyle değerlendirme.¹⁵⁴ Bu yöntem hem en kolay hem de en tehlikeli olanıdır. En kolayıdır, çünkü her tarafta döviz bürolarının olması sebebiyle günün herhangi bir vaktinde güçlü paranın kur fiyatını bilmek mümkündür. Üstelik pek çok ülkede uluslar arası dövizlerin kur fiyatları yerel para birimiyle kıyaslanabilsin diye yayınlanır. Bu da uluslar arası borsanın açılış ve kapanış fiyatına göre oluşur. Güçlü para birimiyle değerlendirmek aynı zamanda tehlikelidir. Çünkü bu, Amerikan Dolarına yaslanmayı doğurur. Güçlü parayı (ki günümüzde bu USA

---

¹⁴⁹El-Eşkar, s.1690.

¹⁵⁰Ferfur, s.1772.

¹⁵¹Şafii, *el-Ümm*, c.6, s.147;el-‘Ânî, s.1664.

¹⁵²En-Neşîmî, s.1664.

¹⁵³El-‘Ânî, s.136.

¹⁵⁴Ferfur, s.1772.

dolarıdır) esas alırsak, şer'i bir nazariyeyi batının yararına göre yapılandırmış oluruz. Çünkü onların hedefi bütün dünya devletlerinin para birimleri aracılığıyla uluslararası borsa pazarını kontrol altına almak, dolayısıyla bütün dünya devletlerinin ekonomilerine hâkim olmaktır.¹⁵⁵

Tercih:

Bu meseleyle ilgili muasır alimlerin görüşlerini zikrettikten sonra, fahiş değer değişikliği ile basit değişiklik arasında ayırım yapan görüş tercihe şayan gözükmektedir. Basit değişiklikte misliyle geri ödeme gerekir. Çünkü bu tür değer farklılığı kaçınılmazdır ve genellikle normal karşılanır. Üstelik borçlular arasında herhangi bir anlaşmazlığa ve husumete yol açmaz. Borçlu ve alacaklı razı iken problem çıkarmaya gerek yoktur. Fahiş değişiklik olursa, adalet ve insaf gereği, değeriyle ödeme daha üstündür. Çünkü fahiş değişiklikte misliyle ödemeyi gerekli görürsek, bu borç veren kişi için bir haksızlıktır. Üstelik Müslümanları karz-ı hasenden alıkoyar. Basit ve fahiş arasındaki ayırım da tercihe şayan olan kriter, alanında uzman olan tüccarın görüşüdür. Onların basit gördüğü basit, fahiş gördüğü de fahiştir. Ayrıca durumu kontrol altına almak ve toplumun yararını korumak amacıyla bu konuda hükümetin bu kriterine yönelik bir yöntem belirlemesi de caizdir.

---

¹⁵⁵ El-‘Ânî, s.137-138.

İKİNCİ BÖLÜM

PARA DEĞERİNDEKİ DEĞİŞİKLİĞİN EVLİLİK MESELELERİNE ETKİSİ

I. Ahval-İ Şahsiyenin Tanımı ve Kısımları

Geçmiş çağlarda Müslüman hukukçular nezdinde “ahval-i şahsiye” kavramı bilinen bir şey değildi. Bu yeni bir kavramdır, bireyin aile dışında toplumla ilişkilerini düzenleyen “ahval-i medeniye” kavramı karşılığında kullanılmıştır. Batı hukukundan İslam hukukuna geçmiştir. Ahval-i şahsiye kavramı ilk defa İtalya hukukunda on ikinci ve on üçüncü asırlarda, İtalya'nın tamamında hüküm süren Roma hukukuyla yerel hukuk bölgelerinden biri arasında vaki olan anlaşmazlık bağlamında ortaya çıkmıştır. Yerel hukukun “kanun-u ahval/haller, durumlar kanunu” diye adlandırdığı kanun daha sonra iki kısma ayrılmıştır:

1. Şahıslara ilişkin olan, şahsi konuları düzenleyen kısım ki buna ahval-i şahsiyye kanunu denmiştir.

2. mallara ilişkin olup mali konuları düzenleyen kısım ki buna “ahval-i maliyye” kanunu denmiştir.

Kadim Müslüman hukukçular ise aile ve aileye ilişkin ilke ve hükümler için “ahval-i şahsiyye” kavramını kullanmış değillerdir. Bunun yerine “kitabu'n-nikah” “kitabu's-sadâk” “kitabu't-talak” “kitabu'l-feraiız” gibi her bir konu için ayrı başlıklar kullanmışlardır.¹⁵⁶

1. Ahval-İ Şahsiye Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

“Ahval” durum manasına gelen hâl kelimesinin çoğuludur. “Şahsiyye” ise şahıs kelimesinden türetilmiş ism-i mensubdur, “şahısla ilgili” anlamındadır. İki kelime birlikte arapça sıfat tamlaması olup şahısla ilgili durumlar anlamına gelmektedir.

¹⁵⁶ Ahmed Nasr el-Cündî, *el-Ahvalü 'ş-Şahsiyye fi'l-İslam*, Daru'l-Maarif, Kahire, s.3.

Terim olarak ise “kişi ile ailesi arasındaki durumlar ve bu durumlara ilişkin hukuki sonuçlar, maddi ve manevi sorumluluklar” demektir.¹⁵⁷

2. Ahval-İ Şahsiyenin Kısımları

a. Evlilik ve buna taalluk eden meseleler: nişan, mehir, nafaka, konut, soy, ehliyet hükümleri, hacir ve emzirme gibi.

2. Boşama ve bununla ilgili hükümler: Nafaka, iddet gibi.

3. Miras hükümleri. Buna Feraiz hükümleri de denmektedir.

4. Vasiyyet ahkamı.

5. Vakıf ahkamı.

II. Para Değerindeki Değişimin Nişan Hediyelerine Etkisi

Konuyu şöyle bir problematikle anlatabiliriz: Bir adam bir kadına evlilik amacıyla talip oluyor ve nişan yapılıyor. Nişan aşamasında karşılıklı hediyeler veriliyor. Sonra herhangi bir sebepten dolayı nişan bozuluyor, evlilik olmuyor. Hediyeler de değer artışına veya kaybına uğrayan bir miktar para olsun. Taraflardan birine bu hediyeleri iade etmesi gerektiğini söylediğimizde, bu iade misliyle yoksa değeriyile mi olacaktır?

Bu meseleye verilecek hüküm, öncelikle nişan hediyelerinin ne zaman iade edilmesi gerektiğini ve bu iadede para değerindeki değişimin etkisinin bilinmesini gerektirmektedir.

Kişinin nişanlısına verdiği hediyeler, karşılıklı anlaşmayla mehirden sayılmıyorsa veya örfen mehir değilse, Kişinin nişanlısına verdiği hediyeler, karşılıklı anlaşmayla mehirden sayılmıyorsa veya örfen mehir değilse, hibe olarak kabul edilir. Nişan hediyelerinin iadesiyle ilgili fukaha arasında dört farklı görüş bulunmaktadır:

1. İadenin vacip oluşu. Şafiilere ve İnsaf adlı eserin müellifinin¹⁵⁸ nakline göre hanbeliler, nişan bozulduktan sonra her iki tarafın da hediyeleri iade etmelerinin

¹⁵⁷ Hinn vd., *el-Fıkhu'l-Menhecî*, c.2, s.5.

vacip olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Nişanın bozulması ister erkek tarafından isterse kadın tarafından olsun, farketmez. Yine hediyein mevcut olup olmaması arasında da fark yoktur. Hediyein kendisi halen mevcut ise, kendisi iade edilmelidir. Tüketilmiş ise, misli mallardan misliyle, misli olmayan mallarda ise kıymetiyle geri iade yapılır.

Kalyubî haşiyesinde, “nişanlı erkek, kendisi, vekili veya velisi aracılığıyla, nişanlısına ya da velisine yiyecek, içecek, para veya elbise verse, sonra da herhangi bir taraf nikah akdi yapılmadan önce, evlilikten vazgeçse veya taraflardan biri yahut ikisi vefat etse, hediyeği veren taraf veya varisi, verdiği hediyeğelerin tamamını talep eder.¹⁵⁹

Bu görüşü savunanlar şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1. Hz. Ömer (ra)'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (sav) “bir hibe yapan kişi sevabından mahrum kalması halinde hibe yaptığı şeye en layık olan kendisidir” buyurmaktadır.¹⁶⁰

2. Nişan durumunda verilen hediye nikah akdinin yapılması ve evliliğe nail olması şartıyla verildiğini gösterir. Akit ortadan kalkıp maksat hasıl olmayınca geri talep hakkı doğar.¹⁶¹

2. İadenin gerekmemesi. Nişanın bozulması hangi taraftan sebebiyle olursa olsun, hediye edilen ister mevcut isterse tüketilmiş olsun, iade gerekmez. Maliki mezhebinin esas görüşü budur.¹⁶² Hanbeli mezhebinde de bu görüş nakledilmiştir.¹⁶³

---

¹⁵⁸ Alâuddin Ebi'l-Hüseyn el-Merdâvî, *el-İnsaf*, tahkik: Muhammed el-Fakî, 1.baskı, 1955, c.8, s.296.

¹⁵⁹ Kalyubî, *Haşiyetâ Kalyubî ve Umeyra*, c.3, s.216.

¹⁶⁰ İbn Mace, *Sünen*, Beyrut 2009, c.3, s.467; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, c.6, s.299; Hakim Nisâburî, *el-Müstedrek*, 1.baskı, 1990 Beyrut, c.2, s.60.

¹⁶¹ Merdâvî, *el-İnsaf*, c.8, s.296.

¹⁶² Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebir*, c.2, s.219-220; Muhammed Ebu Zehra, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, Kahire, s.39; Muhammed Mustafa Şelebi, *Ahkamu'l-Üsrati fi'l-İslam Beyne'l-Mezahibi's-Sünniyyeti ve'l-Mezhebi'l-Ca'ferî ve'l-Kânûn*, 4.baskı, Beyrut 1983, s.83.

¹⁶³ Merdâvî, *el-İnsaf*, c.8, s.296.

Bu görüşün delili Hz. Peygamber (sav)'in "hibesinden rücu eden, kusmuğuna geri dönen gibidir" hadisidir.¹⁶⁴

3. Ayırım yapmanın gerekliliği. Malikilerin nezdinde fetvaya esas olan,¹⁶⁵ Hanbelilerin de sahih gördükleri¹⁶⁶ ve Rafii'nin nakline göre Şafiilerin görüşü¹⁶⁷, belirli şartların gözetilmesinin gerekliliğidir. Nianın bozulması erkek tarafından kaynaklanıyor ise, hediyeleri geri alma hakkı yoktur. Kadından kaynaklanıyorsa verdiği hediyeleri talep edebilir.

Maliki mezhebinin konuyla ilgili görüşünün detayı şöyle ifade edilebilir:

1. Hediyelerin iade edilip edilmeyeceği hakkında bir örf varsa veya daha önce şart koşulmuşsa bununla amel edilir.

2. Örf veya şart yoksa nişandan vazgeçildiğinde bundan kimin zarar gördüğüne bakılır. Vazgeçme erkek tarafından ise, hediyelerinin iadesini isteyemez. Çünkü vazgeçmek suretiyle kadına zarar veren erkektir. Ayrıca hediyeleri iade edince oluşacak zararlar birlikte her iki zarar kadına yüklenemez. Nişanı kadın tarafı bozduysa, aldığı hediyeleri iade etmesi gerekir. Hediyelerin aynı mevcutsa aynı, mevcut değilse mislini veya kıymetini vermesi gerekir. Çünkü nişanı bozarak erkeğe verdiği zarardan sonra hediyeleri almasının imkanı yoktur. Üstelik erkeğin verdiği hediyelerin kayıtsız-şartsız bir hibe olarak kabul edilmesi de mümkün değildir. Bilakis belirli maksatla kayıtlı bir hibedir. O da evlilik talebidir. Şayet evliliğe götürecek nişan olmasaydı, ona herhangi bir şey verilmeyecekti. Evlilik gerçekleşmeyince hediyelerin verilmesine sebep olan maksat da hasıl olmamıştır.

4. Hanefilerin görüşü. Nişan hediyeleri, ayrıştırılması mümkün olmayan bir fazlalık meydana gelmeksizin mevcut ise, iadeleri vaciptir. Fakat saatin kırılması gibi helak olmuşsa, yiyeceğin yenmesi gibi tüketilmişse, kumaşın elbise olarak dikilmesi

¹⁶⁴Müslim, *Sahih*, Hibe, c.3, s.1240; Nesaî, *es-Sünenü'l-Kübra*, c.4, s.124; İbn Mâce, *Sünen*, Ebvabu'l-Hibe, c.3, s.466.

¹⁶⁵Derdîr, c.2, s.124; Ebu Zehra, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, 39; Şelebî, 83.

¹⁶⁶Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ'*, c.5, s.170-171.

¹⁶⁷İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ'l-Kübra el-Fıkhıyye ale'l-Mezhebi's-Şafî*, c.4, s.20.

gibi ayrılması mümkün olmayan bir fazlalık meydana gelmişse, satış, hibe gibi tasarruflarla kendisine hibe edilen kişi tasarruf ederek malı mülkiyetinden çıkarmışsa, nişanlılardan biri ölmüşse veya hibe veren hibesine mukabil bir bedel almışsa, bütün bu durumlarda hediyelerin iadesi gerekli değildir.

Hanefilerin bu ayrımı yapmalarındaki sebep, nişan hediyelerini mutlak hibe olarak görmeleridir. Çünkü Hanefiler, kabız sonrası hibenin geri alınmasını kazaen caiz görürler. Ancak yedi engelden biri varsa hibenin iadesini gerekli görmezler: malın helak olması, tüketilmesi, mülkiyetten çıkması, ayrılması mümkün olmayan bir fazlalığın meydana gelmesi, taraflardan birinin ölmesi, hibe edenin edileden bir bedel alması.

Tercih:

Buraya kadar incelediğimiz görüşler içinde, nişanın bozulmasına sebep olan tarafa göre bir ayırım yapılmasını savunan üçüncü görüşün tercihe şayan olduğunu düşünmekteyiz. Buna göre nişanı bozma erkek tarafından kaynaklanıyorsa hediyelerin iadesi gerekmez. Şayet kadın tarafı nişanı bozduysa, hediyelerin iadesi lazımdır. Çünkü nişanın feshi durumunda erkek sebep olmuşsa bununla nişanlısına zarar vermiş olmaktadır. Ona evlilik vaadinde bulunmuştur, sonra da vaadinden dönmüştür. Hediyelerin iade edilmesini şart koşarak ikinci bir zarara uğratılması uygun olmaz. Fakat fesih kadının iradesiyle olmuşsa, bu durumda zarara uğrayan erkek tarafıdır. Bu nedenle hediyeleri iade etmesi icap eder. Çünkü bu hediyeleri evlenme amacıyla vermiştir. Amaç gerçekleşmeyince hediyeleri de iade etmelidir.

III.Para Değerindeki Değişikliğin Nişan Hediyelerinin İadesine Etkisi

a. Hanefi Mezhebi:

Daha önce de geçtiği üzere, Hanefi mezhebine göre, nişan hediyeleri, mevcut ise, ayrılması mümkün olmayan bir fazlalık meydana gelmemiş ise, aynen iade edilmelidir. Tüketilmiş, helak olmuş, ayrılması imkânsız bir fazlalık oluşmuş ise veya hibenin iadesine engel başka bir şey meydana gelmişse, bu durumda hibe eden kişinin geri alma hakkı sakıt olur.

Nişan hediyesi para ise ve paranın değerinde artış veya kayıp olmuşsa, bu durumda para misliyle yoksa değeriyle mi iade edilmelidir?

İmam Ebu Hanife'ye ve önceki görüşünde İmam Ebu Yusuf'a göre, değer değişiminde paranın misliyle iade edilmesi gerekir. Değer kaybı dikkate alınmaz.¹⁶⁸ Fakat mezhepte tercihe şayan olan görüş, paranın değeriyle iade edilmesinin vucubiyetidir ve fetva da buna göredir.

b. Malikî Mezhebi:

Birinci görüşe göre, mezhepte aslolan, hediyelerin her halükarda iade edilmesinin gerekliliğidir. İster erkek tarafından ister kadın tarafından kaynaklansın, farketmez. Dolayısıyla para değerindeki farklılığın etkisi söz konusu değildir.¹⁶⁹

Mezhepteki ikinci görüşe göre ise, nişan hediyelerinin iadesinde nişan bozan tarafın dikkate alınmalıdır. Kadın tarafından bozulmuş ise iade edilmeli, erkek tarafından bozulmuş ise iade edilmesi gerekli değildir. Eğer malın kendisi mevcut ise, kendisi iade edilmelidir. Mevcut değilse, misli veya kıymeti iade edilmelidir.¹⁷⁰

Nişan hediyesi para ise ve değeri değişmiş ise, tercihe şayan olan görüş misliyle iadesidir. Bu konuda diğer bir görüş ise, değişikliğin fahiş veya basit olup olmadığına bakılmasıdır. Değer farklılığı basit ise, dikkate alınmaz ve para misliyle iade edilir. Değer farklılığı fazla ise, bu durumda değeri üzerinden iadesi gerekir.¹⁷¹

c. Şafii Mezhebi:

Şafii mezhebinde daha önce de geçtiği üzere iki görüş bulunmaktadır. Bir görüş, nişanı bozan tarafı dikkate alan görüştür. Erkek tarafından ise iadesini gereksiz, kadın tarafından ise iadesini gerekli görür. Diğer görüş ise her halükarda iadesini gerekli gören görüştür. İade durumunda mal mevcutsa kendisini, değilse mislini ya da kıymetini iade etmelidir.

¹⁶⁸İbn Abidin, "Tenbihu'r-Rukûd", *Resâil*, c.2, s.60.

¹⁶⁹Derdîr, c.2, s.124; Ebu Zehra, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, 39; Şelebî, 83.

¹⁷⁰Derdîr, c.2, s.124; Ebu Zehra, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, 39; Şelebî, 83.

¹⁷¹Derdîr, c.2, s.124; Ebu Zehra, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, 39; Şelebî, 83.

Nişan hediyesi para ise ve değerinde değişiklik meydana gelmişse, para borçlarının misliyle ödeneceğine dair daha önce geçen genel tutumlarına binaen, hediye paralar da her halükarda misliyle iade edilmelidir.

d. Hanbelî Mezhebi:

Nişan hediyelerinin iadesi hususunda mezhepte üç görüşün bulunduğu daha önce geçmişti. İlk görüşe göre, Malikilerde olduğu gibi fesih sebebinin hangi taraf olduğunu dikkate almak gerekir. İkinci görüş ise, hangi taraf nişanı bozmuş olursa olsun, hediyelerin iade edilemeyeceğini savunmaktadır. Dolayısıyla para değerindeki değişikliğin burada her hangi bir etkisi bulunmamaktadır. Üçüncü görüş de her halükarda iadenin gerekliliğidir. Aynen mevcutsa aynını, değilse mislini veya kıymetini geri vermek icap eder. Para olarak verilen hediyelerin iadesinde ise mislini iade etmek gerekir. Değer artışı veya kaybının herhangi bir etkisi söz konusu değildir.

Tercih:

Bize göre, nişan hediyelerinin para olması durumunda değer değişikliği söz konusu ise, tercihe şayan olan, misliyle iade olunmasıdır.

Borcun iadesiyle nişan hediyelerinin iadesindeki farklılığa gelince, borç iadesinde, alacaklı borç verirken paranın değeriyle geri döneceğini düşünerek bunu vermektedir. Dolayısıyla paranın değerinde fahiş bir farklılık olduğunda misliyle iadesini öngörmek, alacaklıya haksızlık olur. Nişan hediyelerinde durum daha farklıdır. Para hediye eden nişanlı, hibe ettiği paranın geri döneceğini düşünerek bunu yapmaz. Dolayısıyla misliyle iadesini söylemek, haksızlık olmaz. Aynı zamanda bu mesele, genellikle tarafları tartışmaya ve çekişmeye sevk etmez. Çünkü bu hususlar genellikle hoşgörü çerçevesinde ele alınır. Nişanlı erkeğin verdiği paraların değer değişikliğinde değeriyle iadesini talep etmesi uygun bir davranış olarak görülmez. Fakat borcun iadesi böyle değildir.

IV. Para Değerindeki Değişikliğin Mehire Etkisi

Mehirle ilgili pek çok tanım bulunmaktadır. İbn Abidin'in yaptığı tanım şöyledir. "Nikah akdinde elde ettiği fayda mukabilinde kocanın (eşine) ödemesi gereken malın adıdır."¹⁷² İmam Nevevî de mehri "kadının nikâhta bedel olarak hak ettiği şeydir" şeklinde tanımlar.¹⁷³

Mehrin Kısımları:

İslam hukukçularının çoğuna¹⁷⁴ göre mehri iki kısma ayırmak mümkündür: Mehr-i muaccel; kocanın ilişkiden önce peşin ödediği mehirdir. Mehr-i müeccel; en geç ayrılık veya ölüm halinde ödenen mehirdir. Mehrin muaccel ve müeccel oluşu, örfe göre değişiklik gösterebilir.

1.Para Değerinin Değişimin Mehire Etkisi

Öncelikle para değerindeki değişikliğin mehirdeki etkisinin iki şartla ortaya çıkmaktadır:

1. Mehrin terim olarak para veya para niteliğinde aynı mal olması gerekir. Mesela "onbin lira değerinde altın külçe" veya "onbin lira değerinde ev mobilyası" şeklinde olduğu gibi. Çünkü burada her ne kadar para zikredilmese de para olarak görülebilecek bir mal tayin edilmiştir.

2. Mehrin tamamen veya kısmen müeccel olması gerekir ki zaman içinde para değerinde bir değer değişikliği söz konusu olabilsin.

Mehirde para değerinin değişikliğiyle ilgili fukahanın görüşlerini şu başlıklar altında ele almak mümkündür:

¹⁷² İbn Abidin, *Raddü'l-Muhtar*, 1.baskı, 1994 Beyrut, c.4, s.330.

¹⁷³ Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Cidde, c.5, s.18.

¹⁷⁴ Hanefiler, Şafiiler ve Hanbelilere göre bu şekildedir. Fakat Malikilere göre bu hususta biraz farklılık mevcuttur. Bkz. Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâik*, c.2, s.156; Nevevî, *el-Mecmû'*, c.9, s.18; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c.8, s.22; İbn Rüşd el-Kurtubî, *el-Beyan ve't-Tebyîn*, 2.baskı, 1988 Beyrut, c.4, s.401-402.

a. Paranın Tedavülden Kalkması Durumu

Adam bir kadınla, mesela on bin lira mehir karşılığında evlendikten sonra, lira tedavülden kalksa veya para birimi değişse, bu hususla ilgili İslam hukukçularının üç farklı görüş ortaya koyduklarını görmekteyiz.

a. Ebu Hanife,¹⁷⁵ meşhur olan görüşlerinde Malikiler¹⁷⁶ ve Şafiiler,¹⁷⁷ bulunduğu piyasada iş görüyorsa anlaşılan paranın ödenmesinin gerektiği, fakat bulunsa bile iş görmüyorsa altına göre kıymeti üzerinden ödeme yapılacağı kanaatindedirler.

b. İmam Ebu Yusuf'a göre, akit yapıldığındaki değer üzerinden ödeme yapılmalıdır. Hanefi mezhebinde fetva da buna göredir.¹⁷⁸

c. İmam Muhammed'e göre ise, paranın değeri üzerinden ödeme yapılır. Fakat ödemede esas alınacak değer, para tedavülden kalkmadan önceki son gününde sahip olduğu değerdir.¹⁷⁹

Bunların içinde bize göre tercihe şayan olan, akit yapıldığındaki değeri üzerinden yeni para birimiyle ödemenin yapılmasını öngören İmam Ebu Yusuf'un görüşüdür. Çünkü bu şekilde ödeme yapılırsa kadının maruz kaldığı haksızlık giderilmiş olur. Üstelik mehirden maksat, para olma özelliği ve taşıdığı gerçek değeridir. Akitte söz onuşu olan para tedavülden kalktıysa, gerçek değeriyle ödemenin yapılması gerekir.

Değerin belirlenmesinde akit günü esas alınmalıdır. Çünkü tespit ve tayini daha kolaydır. Kullanımda olduğu son günün esas alınmasında problem vardır. Çünkü değerinin tespiti genellikle zordur. Üstelik bu görüş iki taraf arasında anlaşmazlığa ve husumete sevk edebilir.

¹⁷⁵İbn Abidîn, "Tenbihü'r-Rukud", *Resâil*, c.2, s.59.

¹⁷⁶Rahûnî, *Haşiyetü'r-Rahûnî*, c.5, s.120.

¹⁷⁷Es-Suyûtî, *el-Hâvî lil-Fetâvâ*, Beyrut, c.1, s.100.

¹⁷⁸İbn Abidîn, "Tenbihü'r-Rukud", *Resâil*, c.2, s.59.

¹⁷⁹İbn Abidîn, "Tenbihü'r-Rukud", *Resâil*, c.2, s.58.

b. Paranın Değer Kazanması veya Kaybetmesi Durumu

Hanefi¹⁸⁰ ve Şafilere¹⁸¹ göre para değerinde değişiklik mehirde dikkate alınmaz. Akitte belirlenen rakamın kendisi ödenir. Maliki ve Hanbeliler ise, gördüğüm kadarıyla kitaplarında bu konudan bahsetmemektedir. Fakat genel yaklaşımlarından hareketle konuyla ilgili olarak bir genelleme yapılabilir. Buna göre, para misli bir mal olarak satım akdindeki para gibi misliyle ödenir. Mehrin hükmü de satım akdinin hükmü gibidir. Öyleyse mehr-i müeccelede para değerinin artması veya azalması, satım akdindeki gibi olmalıdır. Dolayısıyla Maliki¹⁸² ve Hanbelilere¹⁸³ göre mehrin misliyle ödenmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Bu konuyla ilgili bizim kanaatimize gelince, iki durum arasında ayırım yapmak gerekir:

1. Paranın değerinde normal bir değişim söz konusu olduğunda tercihe şayan olan, kocanın, daha önce akitte belirlenen rakam üzerinden misliyle mehri ödemesidir. Para değerindeki artış veya eksilmenin herhangi bir etkisi söz konusu değildir.

Bu görüşü tercih etmemizin sebeplerine gelince, mehrin misliyle değil de değeriyle ödenmesi gerektiğini söylersek, insanlar arasındaki muamelelerde sıkıntı meydana gelir. Az da olsa sürekli değişen para değerinin takdirinin getireceği ciddi zorluklar, çok defa taraflar arasında anlaşmazlık ve husumet söz konusu olur. Bazen de yargıya müracaat ve uzmanların yardımına ihtiyaç olur. Bir diğer sebep de para değerinde mutad olan değişiklikler akdin taraflarınca başından beri bilinmekte ve akit esnasında dikkate alınmaktadır. Mesele bu şekilde devam ettiği sürece her ikisinin de akitte rızası var demektir. Dolayısıyla para değerinde zamanla meydana gelen artış ve eksilme, kadın tarafından başından beri tahmin edilmekte ve bilinmektedir. Bununla birlikte mehrinin tamamen veya kısmen tecil edilmesini kabul etmesi, mehrinde meydana gelecek noksanlığa razı olduğunu gösterir. Koca

¹⁸⁰Nazzâm vd., *El-Fetâva'l-Hindiyye*, 1991 Beyrut, c.1, s.310.

¹⁸¹Suyûtî, *el-Hâvî lil-Fetâvâ*, Beyrut, c.1, s.98.

¹⁸²Malik b. Enes, *el-Müdevvene*, c.4, s.153.

¹⁸³Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ' 'an Metni'l-İknâ'*, c.3, s.367.

için de aynı durum söz konusudur. Bu nedenle her iki tarafın da anlaşılabilir karşılıklı razı olduğu miktarın dışına çıkmanın gereği yoktur. Üçüncü bir sebep olarak, zevcenin zaman içinde para değerindeki kayıptan dolayı mehr-i müeccelinde oluşacak kayıptan razı değilse, şu yollardan birini kullanarak bundan kaçınması ve tedbir alması mümkündür:

- Mehr-i müecceli kabul etmemesi,
- Zamanla meydana geleceğini tahmin ettiği kaybı karşılayacak bir miktarı mehrini belirlerken eklemesi,
- Mehrini, nispeten daha istikrarlı, değerinde pek kayıp olmayan, altın, gümüş gibi bir para ile belirlemesi. Hakkını korumada kusurlu olan tarafın bu kusurun sonuçlarına katlanması daha uygun olacaktır.

2. Paranın değerinde beklenmedik, fahiş bir değişiklik söz konusu olduğunda, taraflardan birine önemli bir zarar vermektedir. Binaen aleyh, evlilik akdinde mehr-i müccel olarak belirlenen paranın değerinde, hesapta olmayan siyasi veya iktisadi bir gelişmenin sonucu olarak fahiş bir kayıp veya fahiş bir artış olduğunda, taraflardan birine ciddi bir zarar veriyorsa, bu durumda mehrin vakti geldiğinde misliyle değil, değeriyle ödenmesi gerekli olmalıdır.

Maliki Fakih Râhûnî'nin para değerindeki küçük değişikliklerle büyük değişikliği ayıran yaklaşımı, bu görüşün dayanaklarından biridir. Bir diğeri de olağanüstü durum nazariyesidir. Buna göre, beklenmedik fahiş değer değişiminde değeri üzerinden ödeme yapılması, akitlerde adaleti temin etme ve aldanmayı izale etme hedefini gerçekleştirmek amacıyla şer'i nasların ve genel kaidelerin de dikkate aldığı olağan üstü durumlara ilişkin kaidenin bir uygulamasından ibarettir. Bir diğeri delil de olağanüstü durumun paranın kesadına kıyaslanmasıdır. Kesad halinde bazı fakihler değeri üzerinden ödemeyi gerekli görmektedir. Paranın değerinin beklenmedik şekilde fahiş bir oranda kayba uğraması, kesad halinde sıfır noktasına gelmesi gibidir. Bu durumda da misliyle değil değeriyle ödeme yapılmalıdır. Dördüncü bir gerekçe ise, kaçınılması mümkün olmadığından ve mutad olduğundan, her halükarda taraflardan biri için muhakkak olan basit zarara kadim fukaha önem vermez. Fakat

fahiş zararda yaklaşımları böyle değildir, bu tür bir zararı mutlaka dikkate almaktadırlar. Bu görüşü savunanların bir diğer gerekçesi de mehr-i müeccelde bu zamandaki insanların benimsediği örfdür. İnsanlar genellikle nikah akdinde mehri belirlerken, özellikle mehr-i müeccelde, mehr-i muaccele göre kat kat fazlasını talep etmektedir. Bunun amacı da kocayı boşamaktan caydırmaktır. Bu kadının aldığı bir nevi korunma tedbiridir. Mehr-i müeccelde belirlenen yüksek rakam, herşeye rağmen boşama olduğunda kadın için uygun bir bedel ödeme yerine geçmektedir. Boşanma meydana geldiğinde, mehr-i müeccel olarak belirlenen para yüksek belirlenmesine rağmen çok ciddi bir değer kaybına uğrarsa, bu kaybı dikkate almadan misliyle ödemenin gerekliliğini savunmak, mehri tecil etmenin amacını da ortadan kaldırır. Bu bedelle kadına kötülük yapmış olacağımız gibi belki de eşler arasında boşanmayı teşvik etmiş oluruz.

V. Para Değerindeki Değişimin Nafakaya Etkisi

Nafaka, aile hukukunda yiyecek, giyecek ve mesken ile bunlara taalluk eden şeylerdir.¹⁸⁴

Kişinin nafakasını karşılama yükümlülüğü öncelikle kendisine aittir. Bazen nafaka yükümlülüğü başkasına ait olabilir. Bu tür nafakanın sebebi üçtür: eş olma, akrabalık ve mülkiyet.¹⁸⁵ Bunların her biri için kendine özel hüküm ve şartlar vardır. Burada bizi ilgilendiren eş olma sebebiyle gereken nafaka yükümlülüğüdür.

Eş için nafaka yükümlülüğü ile kastedilen, kocanın karısı için ihtiyaç duyduğu yiyecek-içecek, giyecek, mesken, ev eşyası ve hizmetçi gibi normal şartlarda yaşaması için gerekli şeylerdir.¹⁸⁶ Bu yükümlülüğü yerine getirmesi hem dini hem hukuki bir sorumluluktur. Bunu gösteren pek çok akli ve nakli delil bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerim:

---

¹⁸⁴Nesefî, *el-Bahru'r-Râik*, c.4, s.293.

¹⁸⁵Nesefî, c.4, s.293.

¹⁸⁶Abdulvehhab Hallâf, *Ahkamu'l-Ahvâli'sh-Shahsiyye fi'sh-Sheriati'l-İslamiyye*, 2. Baskı, 1990 Kuveyt, s.104.

Eş nafakasının vucubiyetini gösteren pek çok ayet bulunmaktadır. Bunlardan biri “Onların (eşlerinin) rızkını, giysisini normal bir şekilde karşılama babının görevidir”¹⁸⁷ ayetidir.

Bir başka ayette de “onları gücünüz nisbetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin”¹⁸⁸ buyurulmaktadır.

Sünnet:

Nafaka sorumluluğu hakkında çok sayıda hadis varid olmuştur. Bunlardan biri veda haccındaki konuşmasından rivayet edilen şu sözleridir: “Kadınlar hakkında Allah’tan korkun. Siz onları Allah’ın emaneti olarak aldınız. Allah’ın kelamıyla onların namuslarını helal kıldınız. Onların normal olarak rızıkları ve giyim kuşamları sizin sorumluluğunuzdadır.”¹⁸⁹

İcma:

Hz. Peygamber (sav)’den bu güne bütün Müslümanlar, kadının nafakasının kocaya ait olduğunda icma etmişler, bunu inkar eden herhangi biri çıkmamıştır.¹⁹⁰

Akli delil:

Nafaka alıkoymanın karşılığıdır. Başkasının arzusundan dolayı alıkonulan kim olursa olsun, onun nafakası alıkoyma kimseye ait olur. Bundan dolayıdır ki, valinin, hakimin, müftünün, zekat görevlisinin nafakaları devlet hazinesine aittir. Çünkü bu kimseler, Müslümanların menfaati için belirli bir görev amacıyla alıkonulmuşlardır.¹⁹¹

---

¹⁸⁷ Bakara, 2/233.

¹⁸⁸ Talak, 65/6.

¹⁸⁹ Müslim, *Sahih*, Hac, hadis no: 1218; Ebu Davud, *Sünen*, Kitabu’l-Menasik, c.2, s.122, hadis no: 1907; Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübra*, c.5, s.375, hadis no:9179.

¹⁹⁰ Neseî, *el-Bahru’r-Râik*, c.4, s.293.

¹⁹¹ Neseî, *el-Bahru’r-Râik*, c.4, s.294.

1.Kadına Verilecek Nafakanın Sebebi ve Şartları

Kocanın eşine nafaka vermesini vacip kılan şey sahih akittir. Akit fasit olursa, mesela şahitsiz olması gibi, ya da batıl olursa, mesela Mecusi bir kadınla akit yapmak gibi, erkeğin nafaka vermesi gerekmez. Çünkü nafaka alıkoymanın bir karşılığıdır. Fasit veya batıl akitte eşlerin arasının ayrılması gerektiğinden, nikah yapılan kadının alıkonulması söz konusu değildir.¹⁹²

2.Hanefilere Göre Nafakanın Vacip Olmasının Şartları

1. Kadın, şer'an sahih bir nikah akdiyle eş olmalı.

2. Kadın kocası için yalnızlığı gidermek, ünsiyet etmek gibi bir amaç için bile olsa, bir fayda sağlayacak durumda olmalı. Böylece evliliğin maksadı ve gereği gerçekleşebilsin. Bu nedenle kadının yetişkin olması veya küçükse bile erkek için arzulanabilir yaşta olması gerekir.

3. Kadının alıkonulmasında kocanın hakkı, şer'i bir gerekçe olmaksızın veya kocadan kaynaklanmayan bir sebeple zayi olmamalıdır.

3.Nafakanın Miktarının Belirlenmesinin Esası

Nafakanın takdirinde iki durum dikkate alınır:

1. Kocanın mali durumu. Şayet durumu iyi ise kadına iyi bir nafaka öder. Eğer kocanın durumu kötü ise fakirlik nafakası öder. Orta halli ise orta halli bir nafaka öder.¹⁹³

2. Fiyatların artması veya azalması. Çünkü ödenecek olan şey, ihtiyaç maddelerini satın almak için lazım olan paradır. Para da fiyatlara göre değişkenlik arzeder.¹⁹⁴

---

¹⁹²Nesefi, *el-Bahru'r-Râik*, c.4, s.294.

¹⁹³Hanefi mezhebinde sahih olan görüş budur. Fakat fetvaya da esas olan bir diğer görüşe göre nafaka miktarını belirlemede sadece kocanın durumu değil, kadının durumu da dikkate alınmalıdır. Buna göre her ikisi de zengin iseler, zenginlik nafakası ödenmelidir. Her ikisi de fakir iseler, fakirlik nafakası gerekli olur. Biri zengin diğeri fakir ise, ikisinin ortasında bir nafaka belirlenir. Bkz. Zeyla'î, *Tebyinü'l-Hakâik*, c. 3, s.51; Bedran, *Ahkâmu'z-Zevâc ve't-Talâk fi'l-İslam*, s.178.

4.Para Değerindeki Değişikliğin Nafakanın Takdirine Etkisi

Biliyoruz ki, nafaka takdir edilirken hak sahibinin ihtiyaç duyacağı şeylerin fiyatlarını dikkate almak hakimin görevidir. Karşılıklı anlaşmak suretiyle veya hakimin takdiriyle nafaka olarak para ödenmesine karar verilir, sonra da paranın değerinde değişiklik meydana gelirse, diğer bir ifadeyle eşya fiyatlarında değişim söz konusu olursa, eşlerin veya hakimin, belirlenen nafakanın değiştirilmesinde, maslahata uygunluğu sağlamak açısından, bu değişikliği dikkate almaları zorunludur. Çünkü nafaka takdirinin dayandığı ilke, kendisi için nafaka belirlenen kimseye bu nafakanın yeterli olmasıdır.¹⁹⁵

5.Nafakanın Kocaya Borç Olarak Tayininde Dikkate Alınacak Vakit

Şayet eşine henüz ödememişse, nafakanın kocanın zimmetinde borç olarak sabit olacağı, edadan önce ölürse terekesinde sübutu veya eda edmeden ölürse nafaka borcunun düşüp düşmeyeceği hususunda İslam hukukçuları arasında üç farklı görüş bulunmaktadır:

1. Hanefilere göre nafaka borcu, zayıf borçtur. Karşılıklı rıza veya hakimin kararı ile sabit olur. Buna göre, karşılıklı anlaşma veya hakimin kararı olmadan geçen zaman için kocanın ödemesi gereken bir nafaka yoktur. Bu borç ya kadına ödemek suretiyle ya da kadının kocayı ibra etmesiyle bu borç düşmüş olur. Aynı şekilde kadının nüshûzu (kadınlık görevlerini yerine getirmemesi) ve ölüm halinde de nafaka borcu düşer. Hatta bazıları talak ile de düşeceğini söylemişlerdir fakat bu zayıf bir görüş olarak değerlendirilmiştir. Şayet kadın karşılıklı rıza veya hakimin kararı ile belirli bir nafakaya hak sahibi olmuş, fakat bunu talep etmemiş sonra da nüshuzu vaki olmuşsa, bundan o nafakayı talep hakkı bulunmamaktadır. Aynı şekilde eşlerden biri ölürse kadının veya varislerinin onu talep hakkı yoktur.¹⁹⁶

---

¹⁹⁴Nesefî, *el-Bahru'r-Râik*, c.4, s.297.

¹⁹⁵Nazzam vd., *el-Fetâva'l-Hindiyye*, c.1, s. 547; 'Uleyş, *Minahu'l-Celil*, c.2, s.432; İbn Hacer el-Heysemî, *el-Fetâva'l-Kübra*, Beyrut, c.4, s.180; İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 9, s.231.

¹⁹⁶Zeyla'î, *Tebyinü'l-Hakâik*, c.3, s.55.

Şu kadar var ki nafaka vacip olup kadın hakimden ya da kocasından onun adına borçlanma izni almışsa, sonra da fiilen de borçlanmışsa, artık bu borç kuvvetli bir olur. Bu durumda kocanın bu borcu karşılması gerekir.

Bu görüşünün deliline gelince, Hanefiler nafaka borcunu içinde iyilik anlamı bulunan bir borç olarak görürler ve bu sebeple de onu zayıf olarak nitelendirirler. Borç olması, kocanın hakkından dolayı kadının alıkonulması sebebiyledir. İyilik olması ise, kadının sadece kocanın yararından dolayı alıkonulmuş olmaması, bilakis şeriatın yararının da söz konusu olması sebebiyledir. Kadından cinsel bakımdan yararlanması ve cinsel arzularını teskin etmesi kocanın yararındır. Çocuk sahibi olabilmeleri ve zinadan korunmaları da şeriatın (hukukun) yararındır. Kocanın hakkı itibariyle borç, şeriatın yararı bakımından da iyilik niteliğindedir.¹⁹⁷

2. Maliki,¹⁹⁸ Şafii¹⁹⁹ ve Hanbeliler²⁰⁰ ise nafaka borcunun kuvvetli borç olduğu kanaatindedirler. Vacip olduğu andan itibaren kocanın zimmetinde sabit olur. Onu ödemedikçe veya kadın tarafından ibra edilmedikçe bu borç sakıt olmaz.

Bu görüşün deliline gelince, cumhur bu görüşünde nafakayı, sadece kadını alıkoymanın bir karşılığı olarak dikkate alır. Diğer yönleri dikkate almaz. Buna göre nafaka borcu da diğer borçlar gibidir.²⁰¹

Tercih:

Kanaatimizce bu hususta tercihe şayan olan görüş, Hanefilerin nafayı zayıf borç olan görüşüdür. Çünkü nafaka karşılıklı rıza ile veya hakim kararlarıyla sabit olmakta, kadının nüşuzu veya taraflardan birinin ölmesiyle de sakıt olmaktadır. Karşılıklı anlaşma öncesine veya hakim hükmünden öncesine ait nafakayı talep hakkı yoktur. Nafakadaki bu özellik, onun hem bir bedel hem de bir iyilik olmasından dolayıdır. Kadının hakimin veya kocanın izniyle koca adına fiilen

¹⁹⁷ Zeyla'î, *Tebyînü'l-Hakâik*, c.3, s.55-56.

¹⁹⁸ Dusûkî, *Hâşiyetü'd-Düsûkî*, Kahire, c.2, s.509.

¹⁹⁹ Ebu'l-Hüseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr el-Umrânî, *el-Beyan fi Mezhebi'l-İmam eş-Şâfi*, 1.baskı, 2000 Beyrut, c.11, s.226.

²⁰⁰ İbn Kudâme, c.9, s.241.

²⁰¹ Dusûkî, *Hâşiyetü'd-Düsûkî*, Kahire, c.2, s.509.

borçlanması durumunda borç kuvvetli borca dönüşür ve ancak ödemeye ya da ibra ile düşer.

6.Para Değerindeki Değişikliğin Nafaka Borcuna Etkisi

Nafaka borcu kocanın zimmetinde sabit olduktan sonra bir müddet geçip henüz borç ödenmemiş veya kadın kocasını bu borçtan ibra etmemişse, bu müddet içinde meydana gelecek değer artışı veya kaybı dikkate alınmalı mıdır? Diğer bir ifadeyle zimmette sabit olan para borcu misliyle mi ödenecektir, yoksa ödeme değeri üzerinden mi yapılacaktır?

Bize göre tercihe şayan olan, nafaka borcunun misliyle ödenmesi, değer değişikliğinin dikkate alınmamasıdır. Fakat hakimin veya kocanın izniyle nafakası için kadın borçlandıysa, kocanın bu borcu değeri üzerinden ödemesi gerekir. Çünkü bu durumda bir nafaka borcu değil adi borç söz konusudur.

Bu görüşü tercih etmemiz şu gerekçelere dayanmaktadır:

1. Daha önce de geçtiği üzere borçların iadesinde aslolan misliyle ödemedir, değeriyle değil. Bu konuda bu esastan vazgeçip başka bir görüşü tercih etmemizi gerektirecek bir zaruret veya maslahat bulunmamaktadır. Adalet, bu durumda fahiş bir değer farklılığı olsa bile misliyle ödemeyi gerektirir. Fakat kredi borcunda değer değişikliği böyle değildir. Çünkü kredi borcunda zaruret veya maslahat bazen bu esasın dışında değeriyle ödemeyi dikkate almayı gerektirebilir.

2. Eş nafakasının belirlenmesi, belirleme esnasında kadının ihtiyaç duyacağı şeylerin fiyatlarını dikkate alma esasına göre yapılmaktadır.belirlenen bu nafaka da kadının ihtiyacını görecek kadardır. Koca nafakayı vaktinde ödemekten imtina ettiğinde, bu nafaka zimmette bir borç olur. Bu durumda değer değişikliğine bakmaksızın, para borcunun misliyle ödenmesini vacip kılar. Çünkü kocaya vacip olduğunda bu paralar kadının ihtiyacını karşılayacağında bir şüphe bulunmamaktaydı.

SONUÇ

Bu çalışmamızın sonunda ulaştığımız önemli sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Fukaha, “nakit” kelimesini peşin para veya altın ve gümüşten yapılmış para anlamında kullanmıştır.

2. Tercihe şayan olan, para olma niteliğini altın ve gümüşten yapılan parayla sınırlamaktır. Bilakis insanların elinde revaç bulan diğer para türleri için para olma özelliği söz konusudur. Çünkü bu tercihte bir takım olumsuzlukları giderme, İslam hukukuna ait hükümlerini yürürlükte tutma, her hangi bir nassa aykırı olmayan örfü dikkate alma söz konusudur. Hanefilerin ve Malikilerin görüşüyle Hanbelilerin mezhepte tercih edilen görüş bu istikamettir. Şafiilerde ise tercihe şayan olan para olma özelliğini altın ve gümüş parayla sınırlı tutma şeklindedir.

3. Şafiiler bu görüşlerini, altın ve gümüşle ilgili riba illetinin bunlarla sınırlı olduğu, diğer paralarda bu illetin bulunmadığı açıklamasına dayandırır. Fakat bu delil, illetin sınırlılığının belirli bir zaman için sözkonusu olduğu, altın ve gümüş para için sözkonusu olan gerekçenin daha sonra diğer paralar için de söz konusu olabileceği gerekçesiyle reddedilmiştir. Mesela fülüs ve günümüzdeki kağıt paralar artık altın ve gümüş paranın yerini almıştır.

4. Teşri döneminde kullanılan para cahiliye döneminde de kullanılan altın ve gümüşten yapılmış olan dinar ve dirhem idi. Bunların kullanımı hulefa-i raşidin döneminde ve Emevi döneminin başlarında kullanılmaya devam etti. Sonra Abdülmelik b. Mervân ilk olarak kendi adıyla altın ve gümüş para basılmasını emretti. Böylece ilk defa İslam döneminde para bastıran kişi oldu. İslami nitelikleri haiz paraların basılması Abbasî döneminde de devam etti. Osmanlı Devleti zamanında ise bazı yabancı paralara ilaveten altın, gümüş ve bakır paralar insanların elinde revaç bulan ve tedavülde olan paralar idi. Bu dönemde en yaygın para altından mamul lira ile gümüşten mamul kuruş idi.

5. Para değerindeki değişiklik için üç durum söz konusudur: Kesat, inkıta ve değer artışı ve kaybı.

6. Borçları ödemedede temel ilke misliyle ödemedir.

7. Altın ve gümüş parada değer artışı veya kaybıyla oluşacak değer değişikliğinin ödemede her hangi bir etkisi yoktur. Çünkü bunlar doğal olarak paradır. Ancak inkıtaya uğrar ya da ortadan kalkarsa bütün fukahaya göre değeriyle iade edilmesi gerekir. Kesat halinde ise İslam hukukçularının çoğu borcun misliyle iade edilmesinin vucubiyetini savunurken Hanbeliler, değeri üzerinden ödenmesi gerektiğini söylemektedir.

8. Fülus para kesada veya inkıtaya uğrarsa, İslam hukukçuları bu konuda farklı görüşlere sahiptir. Tercihe şayan olan, kabz alındığındaki değeri üzerinden borcun ödenmesidir. Böylece alacaklının uğrayacağı zarar giderilmiş, adalet ve insafa uygun davranılmış olur.

9. Fülus paranın değer artışı veya kaybı şeklinde maruz kalacağı değer değişikliğinde de fukaha ihtilaf etmiştir. Bu hususta tercihe şayan olan görüş, fahiş değer değişikliği ile basit değişiklik arasında ayırım yapan ve fahiş değer değişikliğinde değer üzerinden ödemeyi gerekli gören Malikî fakih Râhûnî'nin görüşüdür. Bu görüş hem akdın taraflarından haksızlığı gidermektedir. Basit değer değişikliği ise genellikle normal karşılandığı ve tarafları anlaşmazlığa ve husumete düşürmediği için misliyle ödemeyi gerektirmektedir.

10. Kâğıt paralarda değer kaybı söz konusu olduğunda, günümüz İslam hukukçularının altı farklı görüşü bulunmaktadır ve her birinin delili vardır. Bunda da fülüste olduğu gibi, fahiş değişiklik ile basit değişiklik arasında ayırım yapmak, fahişte değer üzerinden, basitte de misliyle ödeme yapmak, tercihe şayan olan görüştür.

11. Nişan hediyelerinin iadesi hususunda İslam hukukçuları arasında dört farklı görüş bulunmaktadır. Bunların içinde de tercihe şayan olan, Malikilerin ve bazı Şafiilerin savunduğu, nişanı bozan tarafın dikkate alınması gerektiğini savunan görüştür. Nişanı erkek tarafı bozmuşsa hediyelerin iadesi gerekmez. Çünkü bu şekilde kadına zarar vermiş olur. Ancak nişanı kadın tarafı bozmuşsa, erkeğin evlilik amacıyla verdiği hediyelerin, maksat gerçekleşmediği için iade etmesi gerekir.

12. Nişan hediyelerinin iadesinde gerekli olan, aynı mevcutsa aynıyı vermektir. Fakat hediye, helak olmuş, tüketilmiş, ayrılması mümkün olmayan bir artış olmuş ise, misli mallarda mislini, kıyemi mallarda ise değerini vermek icap eder.

13. Nişan hediyesi para ise, paranın değeri değişmişse misliyle iade edilmelidir. Burada değer değişikliği, geri ödemede dikkate alınmaz.

14. Cumhura göre mehrin muaccel (peşin) ve müeccel (vadeli) olması caizdir.

15. Para biriminde inkıta veya kesat hali meydana gelirse, mehir borcunun ödenmesinde, İmam Ebu Yusuf'un tercih ettiği, yeni parayla değeri üzerinden ödemenin gerekliliği görüşü tercihe şayandır.

16. Mehir hususunda para değeriyle ilgili bir artış veya kayıp şeklinde bir değişiklik meydana gelirse iki durumu birbirinden ayırmak gerekir:

a. Normal, tabii değişim: Bu durumda kocaya gereken, akitte belirlenen rakam üzerinden mehri ödemektir. Çünkü böyle bir değişim az-çok herkesin tahmin edip hesaba kattığı bir değişimdir. Bu durumda mehri değeri üzerinden ödemeyi savunmak, insanlar arasındaki muameleleri sıkıntıya sokar.

b. Beklenmeyen değer değişikliği: Bu durumda ise belirlenen rakamın kendisi değil, değeri üzerinden mehir ödenmelidir. Böylece haksızlık giderilmiş ve adalet gerçekleşmiş olur.

17. Eş nafakasının belirlenmesinde kocanın zenginliği veya fakirliği ile emtia fiyatlarının artması veya azalması dikkate alınır. Dolayısıyla para değerindeki değişiklikler eşler tarafından ya da hakim tarafından dikkate alınmalıdır.

18. Nafaka borcuyla ilgili İslam hukukçularının görüşleri arasında tercihe şayan olan, nafaka borcunun zayıf bir borç olduğudur. Karşılıklı rıza veya hakim kararıyla sabit olur. Kadının nüşuzu veya taraflardan birinin ölmesiyle de bu borç düşer.

19. Para değerinde değişiklik olursa, nafaka borcunda, bu değişikliği dikkate almaksızın, kocanın zimmetinde sabit olan rakam üzerinden yani misliyle ödeme gerekliliği tercihe şayan olan görüştür.

Fakat kadın kocanın veya hakimın izniyle fiilen borçlanmışsa, değer değişikliği dikkate alınmalı ve borç değeri üzerinden ödenmelidir.

KAYNAKÇA

- AMMÂR, Muhammed, *Kâmûsu'l Mustalahâti'l İktisâdiyye Fi'l Hadâirati'l İslamiyye*, Daru's Şurûk, Beyrut, Baskı 1, 1993.
- ÂNÎ, Madar Nizar, *Ahkâmu Tağayyuri Kıymeti'l Umleti'n-Nakdiyye ve Eseruhu fi tesdîdi'l Karz*, Dâru'n Nefâis, Ürdün, Baskı 1, 2000.
- BEDRÂN, *Ahkâmu'z Zevâc ve't Talâk fi'l İslami*, Dâru't Te'lîf, Mısır, Baskı 2, 1961.
- BEYHÂKÎ, *es-Sünenü'l Kübrâ*, Tahkik: Muhammed Atâ, Dâru'l Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut, Baskı 3, 2003.
- BUHARÎ, *el-Câmius-Sahîh*, Tahkik: Muhammed Züheyr) en-Nâsır, Dâr'u Tavkî'n-Necât, Baskı 1, 1422 h., Beyrut.
- BUHARÎ, *el-Câmius-Sahîh*, Tahkik: Mustafa el-Beğâ, Dâr'u İbn Kesîr, Baskı 3, Beyrut, 1987.
- BUHÛTÎ/BEHÛTÎ, *Keşşâfu'l Kmâi an Metni'l-İknâ'*, Tahkik: Ebu Abdullah Eş-Şâfiî, Dâru'l Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut, Lübnan.
- BUHÛTÎ/BEHÛTÎ, Mansur bin Yûnus, *Eş-Şerhu'l Kebîr*, Tahkik: Ebu Abdullah Eş-Şâfiî, Dâru'l Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut, Baskı 1, 1997.
- BUHÛTÎ/BEHÛTÎ, Mansur bin Yûnus, *Şerhu Muntehe'l-İrâdât*, Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Muessesetü'r Risale, Baskı 1, 2000.
- DERDÎR, *Şerhu'l Kebir*, El-Mektebetü's Şâmile, (<http://www.yasoob.com/ar/>)
- DERÎNÎ, Muhammed Fethi, *En-Nazariyyâtü'l Fıkhiyye*, Matba'a Câmiatü Dımeşk, Suriye, Baskı 4, 1997.
- DUSÛKÎ, *Haşiyetü'd Dusûkî Ala'l Şerhi'l Kebir*, Dâr'u İhyai'l Kütubi'l Arabi, Kahire.
- EBU DÂVUD, *Sünen-ü Ebi Dâvud*, Dâru'l Kutubi'l Arabi, Beyrut, Kitabu'l Buyûğ, Bâb fi İktizâi'z Zehebi mine'l verak.
- EBU FERHA, Sâlih, *Tağayyuru Kıymeti'n-Nukud ve Eseruhu fi sedâdi'd-Deyni fi'l İslam*, (Yüksek lisans tezi, Necah Üniversitesi, Nablus, Filistin, 2005, Danışman: Cemâl Zeyd el-Kilânî.)

- EBU ZEHRA, Muhammed, *El-Ahvâli 'ş Şahsiyye*, Dâru'l Fikri'l Arabi, Dimeşk.
- EL-CÜNDÎ, Ahmed Nasır, *El-Ahvâli 'ş Şahsiyye fi'l İslâm*, Dâru'l Maârif, Kahire.
- EL-HÂKİM EN-NÎSABÛRÎ, Muhammed bin Abdullah, *El-Müstedrek Ala's Sahîhayn*, Dâru'l Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut, Baskı 1, 1990.
- EL-HİNN VE DİĞERLERİ, *El-Fıkhü'l Menheci Ala Mezhebi 'ş- Şafiî*, Dâru'l Kalem, Dimeşk, Baskı 10, 2009.
- ER-RAÎNÎ, El-Hattâb, *Mevâhibu'l Celîl Ala Şerhi Muhtasar Halîl*, Tahkik: Zekeriyâ el-'Umeyrât, Dar'u Alemi'l Kutub, Baskı 2003.
- ES-SÂLÛS, *Mevsûatü'l Kazâye'l Fıkhıyyeti'l Muâsıratı ve'l-İktisâdi'l İslami*, Dâru's Sekâfe, Katar, Baskı 7.
- EŞ-ŞÂ'İR, *Eseru't tağayyuri fi Kıymeti'n Nukudi Ala'l İltizâmâti'l Mâliyyeti fi'l Fıkhü'l İslami*, Dâru'l Fikri'l Câmiî, İskenderiye, Baskı 1, 2004.
- FEYRÛZ ÂBADÎ, *el-Kamusu'l Muhît*, Muessesetü'r Risale, Baskı 2, Beyrut, 2005.
- FEYYÛMÎ, *el-Misbâhul Munir*, el-Mektebetü'l 'ilmiyye, Beyrut.
- HALLAF, Abdulvehhâb, *Ahkâmu'l Ahvâli 'ş Şahsiyye fi 'ş Şer'ıyyeti'l İslâmiyye*, Dâru'l Kalem, Kuveyt, Baskı 2, 1990.
- HASKEFÎ, *Ed-Durrul Muhtâr*, Tahkik: Abdulmun'im Halîl, Dâru'l Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut.
- HEYSEMÎ, İbn Hacer, *Fetâva'l Kübra*, Dâru'l Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut.
- HEYSEMÎ, İbn Hacer, *Tuhfetü'l Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, Tahkik: Abdullah Muhammed, Dâru'l Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut.
- HURAŞÎ, Ebu Abdullah, *Şerhu Muhtasari Halîl*, Dâr'u Sâdır, Beyrut.
- İBN ÂBİDİN, Muhammed Emin, *er-Reddu'l Muhtar Ala'd-Durri'l Muhtar*, Tahkik: Âdil Abdulmevcûd, Ali Muavvıd, Dar'u Alemu'l Kutub baskısı, Riyâd, Dar'u Kütübi'l 'ilmiyye baskısı, Beyrut, Baskı 1, 1994.
- İBN ÂBİDİN, Muhammed Emin, *Resâil*.
- İBN HALDUN, *Mukaddime*, Tahkik: İhâb Muhammed İbrahim, Mektebetü İbn Sina, Kahire, Baskı 1, 2009.
- İBN HÛMÂM, *Şerhu Fethi'l Kadîr*, Dâru'l Fikr, Beyrut.
- İBN KUDÂME, *El-Muğni*, , Dâru'l Fikr, Beyrut, Baskı 1, 1405.

- İBN MÂCE EL-KAZVİNÎ, *Sünen-ü İbn Mace*, Tahkik: Şuayb Arnaût ve Mecmûatün mine'l Ulemâi, Dâru'r Risaletü'l 'ilmiyye, Beyrut 1.baskı, 2009.
- İBN MANZÛR EL-İFRİKÎ, *Lisânu'l Arab*, Dâr'u Sâdır, Baskı 1., Beyrut.
- İBN RÛŞD EL-KURTUBÎ, Ebu'l-Velid, *El-Beyânu ve't Tebyîn*, Dâru'l Garbi'l İslâmi, Beyrut, Baskı 2, 1988.
- İBN RÛŞD, El-Kurtubi, *Fetâvâ İbn Rüşd*, Tahkik: Dr. Muhtar bin Tâhir et-Telîfî, Dâru'l Garbi'l İslâmi, Beyrut, Baskı 1, 1987.
- İBRAHİM, Abdurrahman Zeki, *Mukaddimetün fi İktisâdiyyâti'n Nukûd ve'l Bünûk*, Dâru'l Câmiâtü'l Mısıriyye, İskenderiyye.
- İMRÂNÎ, Ebu'l Hüseyin Yahya bin Ebi Hayr, *El-Beyânu fi Mezhebi'l İmami eş-Şâfi'*, Dâru'l Minhâc, Beyrut, Baskı 1, 2000.
- KALYÛBÎ, Şehâbuddin Ahmed, *Haşiyetâ Kalyûbî ve Umeyra Ala Şerhi Celaleddin el-Mahalli*, Matbaatü'l Babi'l Halebi, Mısır, Baskı 3, 1956.
- KARADÂĞÎ, Ali Muhyiddin, *Buhûs fi'l İktisâdi'l İslâmi*, Dâru'l Beşâiri'l İslâmi, Beyrut, baskı 1, 2002.
- KARADAVÎ, *Fıkhu'z Zekât*, Muessesetü'r Risale, Beyrut, Baskı 2, 1973.
- KARADAVÎ, Yusuf, *Fetavâ-i Mu'âsıra*, Dâru'l Kalem, Kuveyt, Baskı 3, 1987.
- KASÂNÎ, *Bedai'u's Sanâi' Şerhu Kenzi'd Dekâik*, Dâru'l Kutubi'l Arabi, Beyrut, Baskı 2, 1974; Dâru'l Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut, Baskı 2, 1986.
- KİRMELÎ, *Risâilü fi'n Nukûdi'l Arabiyyeti ve'l 'ilmu'n Nemiyât, "Risâletü'l Makrizi", Mektebetü's Sekâfeti'd Diniyye*, Kahire, Baskı 2, 1997.
- KİŞNÂVÎ, Ebubekr, *Eshelü'l Medâriki Şerhu İrşâdi's Sâliki fi Mezhebi'l İmami Malik*, Dar'u Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut, Baskı 2005.
- MALİK BİN ENES, *El-Müdevvene*, Dar'u Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut, Baskı 1, 1994.
- Mecelletü Câmiati Dimeşk li'l 'Ulûmi'l İktisadi ve'l Kânuniyye*, Sayı: 23, Yıl 2007.
- Mecelletü Mecme'i'l Fıkhu'l İslâmi bi Cidde*, Ed-Devretü'l Hamiseti, Sayı: 5, Cüz: 3, 1988.
- MERDÂVÎ, Alâuddin, *El-İnsâfu fi Ma'rifeti'r-Râcihi mine'l Hilâf*, Dar'u Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut, Baskı 1, 1997. Melik Su'ûd baskısı, Baskı 1, 1955.
- MERĞİNÂNÎ, *El-Hidâye*, Şerhu Bedâyetü'l Mübtedi, Tahkik: Talâl Yusuf, Dâr'u İhyâi'l Tûrâsi'l 'Arabi, Beyrut.

- MUHAMMED KADRÎ PAŞA, *Mürşidü'l Hayrân ile Ma'rifeti Ahvâli'l İnsân*, El-Matbaatü'l Emîriyye, Kahire-Mısır, Baskı 1, H. 1407.
- MÜSLİM, *el-Câmiu's-Sahih/Sahih-i Müslim*, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdalbâki, Dâr'u İhyau't Tûrâsi'l Arabi, Beyrut.
- NAZZÂM ve diğçerleri, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, Dâr'u Sâdır, Beyrut 1991.
- NESÂÎ, *Sünenü'n-Nesâi'l Kübra*, Tahkik: Dr. Abdulğaffâr el-Bendâri, Seyyit Kisrevi Hasan, Dâru'l Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut, Baskı 1, 1991.
- NESEFÎ, El-İmamı Ebu'l-Berekât, *El-Bahru'r Râik Şerhu Kenzi'd Dekâik*, Dâru'l Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut, Baskı 1, 1997.
- NEVEVÎ, Ebu Zekeriyya Muhyiddin, *Ravdatü't Tâlibin*, El-Mektebu'l İslâmi, Beyrut, Baskı 3, 1991.
- NEVEVÎ, *El-Mecmu' Şerhu'l Mühezzeb*, El-Medinetü'l Münevvere, Et-Tab'atü's Selefiyye.
- OSMANÎ, Takıyyuddin, *Buhûs fi'l kazâyâ Fıkhiyye Muâsıra*, Dâru'l Kalem, Dimeşk, Suriye, Baskı 2, 2003.
- PAMUK, Şevket, *Et-Târihu'l Mâli li'l Devleti'l Osmâniyye*, Tercüme: Abdullatif ei-Hâris, Dâru'l Medâri'l İslâmi, Beyrut, Baskı 2005.
- RAHÛNÎ, *Hâşiyetü'r Rahûnî Ala Şerhi'l Zerkânî li Muhtasarı Halîl*, El-Matbaatü'l Emîriyyetü bi Bulâk, Mısır, Baskı 1, 1306.
- REMLÎ, İbn Şihâbiddîn, *Nihâyetü'l Muhtâc*, Dâru'l Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut, Baskı, 1993.
- REMLÎ, *Nihâyetü'l Muhtâc*, Dâru'l Fikr, Beyrut. Baskı 1984.
- SERAHSÎ, Şemsu'l Eimme, *El-Mebsût*, Dâru'l Mâriife, Beyrut, 1993.
- SUYUTÎ, Celâleddin, *El-Eşbâhu ve'n-Nezâir*, El-Mektûbetü Nizâru'l Bâz, Riyâd, Baskı 1992.
- SUYUTÎ, *El-Hâvi li'l Fetâvâ*, Dâru'l Kutubi'l 'ilmiyye, Beyrut. 1982.
- ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdris, *El-Umm*, Tahkik: Muhammed Zühri El-Buhari, Mektebetü'l Külliyyâtü'l Ezheriyye, Mısır.
- ŞELEBÎ, Muhammed Mustafa, *Ahkâmu'l 'Usratı fi'l İslâmi beyne'l Mezâhibi's Sünniyyeti ve'l Mezhebi'l Ca'feriyyi ve'l Kânûn*, ed-Dâru'l Câmi'ıyyi, Beyrut, Baskı 4, 1983.

- ŞİBLİ, Şehâbuddin, *Hâşiyetü 'ş Şibli Ala Tebyini 'l Hakâiki Şerhu Kenzi 'd Dekâik*, El-Matbaatü'l Emîriyye, Kahire, Baskı 1, 1313.
- ŞÜBEYR, Muhammed Osman, *El-Muâmelâtü 'l Maliyyetü 'l Mu 'âsıratü, Dâru 'n Nefâis*, 'Amman-Ürdün, Baskı 6, 2007.
- TİRMİZİ, *Sünenü 't-Tirmizi*, Tahkik: Ahmet Muhammed Şâkir, Dâr'u İhyai't Tûrâsi'l Arabi, Beyrut.
- ULEYŞ, *Minahu 'l Celil Ala Muhtasarı Halil*, Dâru'l Fikr, Beyrut, 1989.
- ZEYLAÎ, *Tebyînu 'l Hakâik*, El- Matba'atü'l Kübra Emîriyyetü, Bulâk el-Kahire, Baskı 1, 1313.
- ZÜHAYLİ, Muhammed Vehbe, *El-Fikhu 'l İslâmi ve Edilletühü*, Dâru'l Fikr, Dimeşk. Baskı 2, 1985.